

İkinci Bölüm

Lanetleme Olgusunun Özellikleri

Özet

Bu bölümde, lanetleme olgusunun temel özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kısımda ilk olarak lanetleyen ve lanetlenen taraflar incelenmekte; Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemlerinden örnekler verilmekle birlikte, özellikle Hz. Ali ile Muaviye arasında yaşanan ve Emevîler döneminde kurumsallaşan sistematik lanetleşme süreci detaylandırılmaktadır. Bölümde, lanetleme eylemlerinde kullanılan “la’n” (lanet), “sebb” (sövme), “şetm” (hakaret) ve “tekfir” (küfürle suçlama) gibi dışlayıcı ifadeler tek tek analiz edilmektedir. Lanetleme pratiklerinin süreleri, anlık tepkiler (kısa süreli) ve yıllarca devam eden politikalar (uzun süreli) olarak sınıflandırılmaktadır. Bu dışlayıcı söylemlerin yayılmasında kullanılan araçlar ise hutbeler, mektuplar ve kıssalar olarak belirtilmekte; bilhassa hutbelerin siyasi bir propaganda aracına nasıl dönüştürüldüğü vurgulanmaktadır. Son olarak, bu eylemleri engellemeye yönelik çabalara ve lanetlemenin bir sonucu olarak uygulanan sürgün cezasına değinilmektedir.

Chapter 2

Characteristics of the Phenomenon of Cursing

Abstract

This section examines the fundamental characteristics of the phenomenon of cursing in detail. First, the parties involved in cursing are examined; examples are given from the periods of the Prophet Muhammad and the Four Caliphs, but particular attention is paid to the systematic process of cursing that took place between Ali and Muawiya and became institutionalized during the Umayyad period. The section analyzes the exclusionary expressions used in cursing actions, such as “la’n” (curse), “sebb” (insult), “şetm” (abuse), and “tekfir” (accusing of blasphemy), one by one. The duration of cursing practices is classified as immediate reactions (short-term) and policies that continue for years (long-term). The tools used to spread these exclusionary discourses are specified as sermons, letters, and stories; in particular, emphasis is placed on how sermons were transformed into a political propaganda tool. Finally, the book addresses efforts to prevent these actions and the exile penalty imposed as a result of condemnation.

İlk dönem İslam düşüncesinde lanetleme olgusunun görünen ya da görünmeyen pek çok özelliği bulunmaktadır. Kitabın bu bölümünde söz konusu özelliklerden bazıları ele alınarak başlıklar halinde incelenmiştir.

1. Lanetleyen ve Lanetlenen Taraflar

Hz. Peygamber (s.a.s.), Müslümanların birbirlerine beddua etmelerini, lanet etmelerini ve kötü dileklerde bulunmalarını şiddetle yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in bu konuda söylediği “Birbirinize Allah'ın laneti, gazabı ve cehennem temennisiyle bedduada bulunmayın”¹ ve “Mümin ne ayıplayıcı ne lanetçidir ne kaba ve çirkin söyler ne de hayâsızdır”² hadisleri İslam toplumunda karşılıklı saygı ve kardeşlik anlayışının temellerini atmaktadır. Bu hadisler, Müslümanlar arasındaki ilişkilere zarar verebilecek her türlü olumsuz tavırdan kaçınılmasını hedeflemektedir.

Ancak, Hz. Peygamber'in bu tavsiyelerine rağmen zamanla sahabeler ve sonraki Müslüman nesiller arasında birbirlerine lanet etmeler, hakaretlerde bulunmalar ve hatta bazı durumlarda tekfir etme gibi davranışlar gözlemlenmiştir. Özellikle İslam toplumunun erken dönemlerinde farklı siyasi ve Dinî görüşlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu tür sert ifadeler ve olumsuz davranışlar sıkça yaşanmıştır. Sahabeler arasında bile zaman zaman fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar, birbirlerine yönelik sert dil kullanımına ve lanet etmeye yol açabilmiştir.

Unutulmamalıdır ki, sahabeler de nihâyetinde birer insandı ve insan olmanın getirdiği zaaflarla zaman zaman hata yapmaları mümkündür. Hz. Peygamber'in öğretilerine sadık kalmaya çalışmış olsalar da iç içe geçmiş toplumsal ve siyasi meseleler zaman zaman onları kendi aralarında sert dil kullanmaya yönlendirmiştir. Ancak bu tür örnekler, İslam toplumunun ilk yıllarında yaşanan geçici durumlar olup, genel olarak İslam'ın kardeşlik ve hoşgörü temellerine ters düşen bir davranış olarak kabul edilmiştir.

1.1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Dönemi Lanetleme Örnekleri

Hz. Peygamber dönemi, İslam'ın değerlerinin şekillendiği önemli bir zaman dilimidir. Bu dönemde bazı davranışların kınanması, ahlaki değerlerin korunması ve toplumun düzeninin sağlanması amacıyla lanetleme olayları yaşanmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber döneminde uygulanan lanetleme olayları ele alınacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisinin uyguladığı örnekler de sunulacaktır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in lanetleme konusundaki yaklaşımı da detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Hakem b. Ebû'l-Âs (öl. 31/651), Hz. Peygamber'in düşmanlarından biri olarak tanınır ve Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'e eziyetleriyle bilinir. Hz. Osman'ın amcası ve Emevî Halifesi I. Mervân'ın (öl. 65/685) babasıdır. Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'le alay edip, aleyhinde konuşmuştur ve ona çeşitli eziyetler yapmıştır. Fetih günü Müslüman olduğunu ilan etse de Hz. Peygamber'e yönelik eleştirileri devam etmiştir. Hakem, Hz. Peygamber'in davranışlarını taklit etmiş, kapısını dinleyerek elde ettiği Peygamber'in özel bilgilerini yaymaya devam etmiştir. Bir defasında Hz. Peygamber, eşlerinden birinin evinde bulunduğu sırada Hakem yanına gelmiştir. Hz. Peygamber, elinde mızrakla evinden çıkarak şöyle demiştir: “Bu kertenkele gibi adamdan beni kim

¹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 45; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 48.

² Müslim, “Birr ve Sıla”, 86.

من عذيري من هذه الوزعة؟ لو أدركته، لفقات) (عينه) ve sonra ona ve çocuklarına lânet okuyup (ولعنه) onun Medine'den sürülmesini sağlamıştır. Hz. Osman, halife olmasının ardından Medine'ye sürülen Hâkem'i çocuklarıyla birlikte sürgünden geri getirmiştir. Bu da zamanında Hz. Osman'ın eleştirilen davranışlarından biri olarak sayılmıştır.³

Hz. Peygamber'in Hâkem'e uyguladığı lanetleme, sadece kişisel bir düşmanlık değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunması amacı taşıyan bir tepki olarak da ele alınabilir. Hakem gibi bireylerin davranışları, toplumsal huzuru bozabilir. Hz. Peygamber'in sergilediği sert tepki toplumda benzer eylemlerin önlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu lanetleme olayı ahlaki değerlerin korunmasını hedeflemiş de olabilir. Hâkem'in alaycı davranışları ve Hz. Peygamber'i hedef alması, toplumda bir huzursuzluk yaratma potansiyeline sahipti. Böyle bir tutumun, diğer bireyleri de cesaretlendirmesi ve benzer davranışların yaygınlaşmasına yol açması muhtemeldi. Hz. Peygamber, bu tür davranışları kınayarak, toplumun ahlaki yapısını sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.

Recî Vak'ası ve Bi'rîmaûne olayları İslam tarihinin ilk yıllarında yaşanan trajik olaylardır. Recî Olayı, 6. yılın sonlarına doğru Hz. Peygamber'in gönderdiği 70 sahabinin, Mürise kabilesi tarafından pusuya düşürülmesiyle yaşanan bir olaydır.⁴ Bi'rîmaune olayı ise, 6. yılın sonlarına doğru gerçekleşmiş ve Hz. Peygamber'in İslam'ı yaymak amacıyla gönderdiği 70 sahabinin, Benu Amir kabilesi tarafından pusuya düşürülüp şehit edilmesiyle sonuçlanmıştır.⁵ Bu iki olay, İslam tarihinde Hz. Peygamber ve sahabileri için derin bir üzüntü kaynağı olmuştur. Bu büyük üzüntüden sonra Hz. Peygamber otuz veya kırk gün sabah ve fitr namazlarında hainlere karşı lanet okumuştur. Bazı rivayetlere göre beş namaz vaktinden sonra beddualar da etmiştir.⁶ Hz. Peygamber'in Recî Olayı ve Bi'rîmaûne sonrası lanet etmesine bu ihanetlere karşı duyduğu derin üzüntü ve öfkenin sebep olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Müslümanların güvenliğini sağlamak ve adalet duygusunu korumak güdüsüyle böyle bir tepki vermesi son derece doğal bir davranıştır. Hz. Peygamber'in laneti, derin acı ve kayıp hissiyle dolu bir manevi tepkiyi de yansıtmaktadır. Sahabilerin kaybı sadece bireysel bir kayıp değil, aynı zamanda Müslüman topluluğunun birlikteliği açısından da önemli bir zayıflamayı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu duygusal tepki Hz. Peygamber'in sahabilerine olan bağlılığını ve onlara duyduğu saygıyı da göstermektedir.

Başka bir lanetleme hadisesi de Beni Kaynuka gazvesinde gerçekleşmiştir. Yahudiler anlaşmayı bozunca Hz. Peygamber onları kuşatmıştı. On beş gün muhasara altında kalan Yahudiler, sonunda teslim olmuş ve tutuklanıp bağlanmaları için Münzir b. Kudâme görevlendirilmiştir. Bu sırada münafık İbn Übeyy, Hz. Peygamber'e yaklaşıp, geçmişte kendini koruyan büyük bir asker gücünü anarak, bu gücü bir anda yok etmenin zorluğunu hatırlatmıştır. Aynı zamanda yenilmekten korkup korkmadığını sormuştur. Ancak Hz.

³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/187-188.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b Vâkid el-Esemî el-Vâkidî, *el-Megazi*, (Beyrut: Âlemül'l-Kütüb, 1984), 1/354; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2020, 1/482.

⁵ Vâkidî, *el-Megazi*, 1/346-353; Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1955), 3/183-189.

⁶ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 296, 340.

Peygamber, onu sert bir şekilde uyarılmış, düşmanlarının mallarına el koyarak onlara lanet edip (لَعْنَهُمُ اللَّهُ وَلَعْنَهُمُ) Yahudileri Şam'a sürmüştür.⁷

Hz. Peygamber'in Yahudilere lanet etmesi, onların anlaşmayı bozmaları ve topluma karşı duyulan güvenin zedelenmesi üzerine gelişen bir durum olarak değerlendirilebilir. Yahudilerin ihanetleri, sadece Hz. Peygamber'e değil, aynı zamanda Müslüman toplumun bütünlüğüne de bir tehdit oluştuyordu. Hz. Peygamber'in Yahudilere lanet etmesi ve ardından onları sürgüne göndermesi, adaletin sağlanması ve toplumun güvenliğinin korunması amacıyla yapılmış olabilir. Lanet, bu ihanetin ciddiyetini vurgularken, toplumsal düzenin bozulmasına karşı bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Bu, sadece bir cezalandırma şekli değil, aynı zamanda gelecekte benzer ihanetlerin önlenmesi için uygulanan bir yöntem de olabilir. Sürgün, ihanetin sonuçlarını somut hale getirerek güvenlik tehdidini ortadan kaldırmayı hedefine yöneliktir. Yani lanet ve sürgünün, birlikte işleyen bir adalet mekanizma olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Hz. Peygamber lanetle bu davranışın kabul edilemez olduğunu vurgularken, ardından sürgünle düşmanların etkisini tamamen yok ederek Müslüman toplumun huzurunu sağlamaya çalışmıştır.

1.2. Sahabilerin Birbirlerine Sövmeleri

Sahabenin birbirlerine lanet, sebb, şetm ve benzeri kavramlarla hakaret ettiklerine dair bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerde zaman zaman sahabe arasında anlaşmazlıklar ve sert tartışmalar yaşandığı, bunun sonucunda da birbirlerine ağır sözler sarf ettikleri belirtilmektedir.

Aktarılan bir rivâyete göre Hz. Halid b. Velîd ile Hz. Abdurahman b. Avf arasında Benî Cezîme⁸ olayı hakkında bir konuşma gerçekleşmiştir. Abdurahman b. Avf, Halid b. Velîd'i İslâm'da bir cahiliye fiili işlemekle suçlamıştır. Halid ona karşılık vererek sadece Abdurahman'ın babasını onlar öldürttükleri için intikamını aldığını söylemiştir. Abdurahman ise onun yalancı olduğunu, asıl kendisinin (Abdurahman'ın) babasının intikamını aldığını, Halid'in ise kendi kardeşi olan el-Fakig b. Muğire'nin intikamını aldığını söylemiştir. Bu tartışmadan dolayı Halid, Abdurahman'a sövmüştür (سَوَّمَ). Bunu duyan Hz. Peygamber: "Sakin ol Ey Halid! Ashabımı rahat bırak. Şayet senin Uhud dağı kadar altının olsa ve onu Allah yolunda harcasan ashabımdan bir kişinin ne akşam yürümesine ne de sabah yürümesine ulaşamazsın." buyurmuştur.⁹

Hz. Peygamber'in bu sözleri, maddi servetin ve dünyanın zenginliklerinin sahabenin yüksek ahlaki ve manevi değerleriyle kıyaslanamayacağını ifade etmektedir. Hz. Peygamber burada İslâm'daki asıl değerlerin mal, mülk ve servet değil; iman, sadakat, fedakârlık ve Allah yolunda yapılan özverili çabalar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Halid b. Velîd'in

⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/365-366.

⁸ Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra çevredeki bazı kabileleri İslâm'a davet amacıyla Hâlid'i 350 kişilik bir ordunun komutasında Benî Cezîme kabilesi üzerine gönderdi. Kabile mensuplarının "Dinimizi değiştirdik" sözlerinden Müslüman olduklarına ikna olmayan Hâlid b. Velîd onların öldürülmesini emretti. Bu olaya çok üzülen Hz. Peygamber "Allah'ım! Ben Hâlid'in yaptıklarından beriyim" dedi ve Hz. Ali'yi Cezîme kabilesine gönderip öldürülen otuz kişinin diyetlerini ödedi. Ancak, Hâlid'i kınamakla birlikte cezalandırmadı ve kumandanlık görevinden de azletmedi. Bk. Halife b. Hayyat, *Tarih*, 87-88; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maârif* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1981), 267; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât'l-kebir*, 2/136-137; Taberî, *Tarihü'l-ümme ve'l-müluk*, 3/66-68; İbn Keşîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 6/598-600.

⁹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/431.

Uhud savaşını müşrik olarak katıldığı, Abdurahman b. Avf'ın ise Müslümanlar safında yer aldığını ve ilk Müslüman olarak bilindiği gerçeğini esas almış olabilir. Dolayısıyla Mekke dönemindeki Müslümanların İslam için verdikleri emek ve fedakârlıkların büyüklüğüne bir takdir olarak ve Halid'in onlara fedakârlık düzeyine saygı gösterilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Sahabenin arasındaki sebbetmelere diğer bir örnek Hz. Peygamber'in eşlerinin arasında gerçekleşmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber'in hanımları, zaman içinde iki gruba ayrılmışlardır. İlk grupta Âişe, Hafsa (öl. 45/665), Safiyye (öl. 50/670) ve Sevede (öl. 23/644) yer alırken, ikinci grupta ise Ümmü Seleme (öl. 62/681) ve diğer hanımları bulunmaktadır. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in Âişe'ye olan sevgisini bildiklerinden, ona hediye vermek istediklerinde genellikle Hz. Âişe'nin evinde bulunduğu zamanı beklerlerdi. Bu durum, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarını rahatsız etmişti. Bunun üzerine ilk olarak Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'e giderek hanımlarının hoşnutsuzluklarını dile getirdi. Ümmü Seleme birkaç kez bu isteği iletince, Hz. Peygamber ona şöyle dedi: “Âişe hakkında bir şey söyleyip de bana eziyet verme; çünkü bana vahiy, hiçbir kadının evinde bulunduğum bir sırada gelmez, yalnızca Âişe'nin evinde vahiy iner.” Sonrasında, diğer hanımların talepleri üzerine bu durumu bir kez de Hz. Fâtıma'ya iletildi. Hz. Peygamber ona, “Ey kızım! Benim sevdiğimi sen de sevmeyi misin?” şeklinde cevap verdi. Ümmü Seleme de son çabasını kullanarak Zeyneb bint Cahş'a yönelerek onun da bir şey söylemesini istedi. Zeyneb, “Ey Allah'ın Elçisi! Kadınlar, İbnü Ebî Kuhâfe'nin kızı hakkında Allah'tan adalet istiyorlar” diyerek Âişe'yi eleştirdi. Hz. Peygamber, bu sözler karşısında Âişe'ye bakarak, bir tepki gösterip göstermeyeceğini gözlemledi. Âişe, Zeyneb'in sözlerini susturdu. (فتكلمت عائشة ترد على زينب) Bunun üzerine Hz. Peygamber de Hz. Âişe'nin, Hz. Ebû Bekir'in kızı olduğunu söyleyerek Hz. Âişe'ye karşı olan sevgisini açıkça ifade etti.¹⁰

Hız. Zeyneb ile Hz. Âişe arasında başka bir sebb olayı daha gerçekleşmiştir. Hz. Âişe ile Hz. Zeyneb birlikte otururken Hz. Peygamber içeri girip Hz. Âişe'ye eşler arasında olabilecek bir hareket yapmıştır. Hz. Âişe de Hz. Zeyneb'in var olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Zeyneb, Hz. Âişe'ye kötü bir söz söylemiştir (تَفَحَّمَ). Hz. Peygamber'in uyarmasına rağmen Hz. Zeyneb durmamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye ona karşılık vermesini buyurmuştur.¹¹ Bu rivayetlerde geçen Hz. Peygamber'in eşleri arasında görülen sebbetmelerin en yaygın sebeplerinden biri, duygusal kıskançlık ve Hz. Peygamber'e aşırı bağlılık ve paylaşılamama olabileceğini göstermektedir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in en çok sevdiği eşi olarak biliniyordu ve bu durum, diğer hanımlarında kıskançlığa yol açabilmekteydi. Bu olay, kıskançlığın insanların birbirlerine karşı olumsuz duygular beslemesine, hatta zaman zaman hakaret etmeye kadar varan davranışlara yol açabileceğini göstermektedir.

Başka bir örnek ise Ebû Zerr'in (öl. 32/653) sebbetmesidir. Rivâyete göre Ebû Zerr bir sahabe annesi a'cemî olduğundan dolayı sebbetmiştir (سابت رجلا). Bunu duyan Hz. Peygamber, Ebû Zerr'in cahiliyet izi bulunan bir adam olduğunu söyleyerek ona kızmıştır.¹²

¹⁰ Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 83.

¹¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 1.

¹² Müslim, “Eymân”, 38.

Başka bir kaynakta Ebû Zerr'in sebbettiği kişinin Bilal b. Rabah el-Habeşi (öl. 20/641) olduğunu belirtilmektedir. Rivâyette Ebû Zerr'in, Bilal'ın annesi zenci olduğu için "Ey kara kadını oğlu" (يَا ابْنِ السَّوْدَاءِ) dediği nakledilmektedir.¹³ Ebû Zerr'in sebbetmesi, cahiliye kültürünün ve ırkçı kalıntıların İslam'a girmiş olsalar da bazı sahabe'nin davranışlarında nasıl etkili olabildiğini gösteren bir olaydır. Bu durum, İslam'ın ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadeledeki kararlılığını ve insanları daha üstün bir ahlaka yönlendirme amacını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in bu tür davranışlara gösterdiği tepki, tüm Müslümanların eşit olduğunu vurgulayan önemli bir mesajdır.

1.3. Dört Halife Dönemi

Dört Halife dönemi, İslam tarihinin en önemli ve etkili dönemlerinden biridir. Bu dönemde hem yöneticilerin hem de halkın davranışları İslam toplumunun geleceğini şekillendirmiştir. Lanetleme, bu dönemde farklı bağlamlarda yer almış bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde iktidar mücadelesi, dinî doğrular ve toplumsal düzenin korunması amacıyla bazıları lanetleme diline başvurmuştur. Ancak bu lanetlemeler bazen insani sınırları zorlayan ve sadece dinî veya siyasi gerekçelere dayanmayan şekillerde de kendini göstermiştir.

Hz. Ebû Bekir'in lanetlemesine örnek verecek olursak 9/630 yılında Hz. Peygamber'in temsilen hac ibadetini yerine getirmek üzere Müslümanlara liderlik ettiği sırada gerçekleşmiştir. Erzak yüklü devenin kaybolması sonucunda Hz. Ebû Bekir, hizmetçisini ihramlı olduğu hâlde dövdüğü nakledilmektedir. Hz. Peygamber, bu durumu görüp şaşkınlıkla "Şu ihramlıya bakın, ne yapıyor!" demiştir.¹⁴ Veda Haccı sırasında meydana gelen bu olay, onun insani yönünü ve aynı zamanda disiplini sağlamak için bazen sert tutumlar sergileyebileceğini göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir'in insani yönünü gösteren bir diğer örnek ise bir seferde sahabeden birine ağır bir şekilde hakaret etmesi ve sonrasında özür dilemesiyle ilgilidir. Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) naklettiği rivâyete göre bir savaş sırasında savaşın gerginliğinden dolayı Hz. Ebû Bekir'in bir sahabe'ye ağır sözler sarf ettiği nakledilmektedir. Ancak kısa bir süre sonra bu sözlerinin yanlış olduğunu fark ederek hemen özür dilemiş ve kendisini affettirmiştir.¹⁵ Bu olay, Hz. Ebû Bekir'in bir insan olduğunu ve zaman zaman öfkesini kontrol etmekte zorlandığını göstermektedir. Bu durum aslında oldukça doğaldır, çünkü insan her zaman duygularını tamamen kontrol edebilen bir yapıya sahip olmayabilir. Hz. Ebû Bekir de nihâyetinde bizler gibi bir insandı ve dolayısıyla böyle bir hata yapma potansiyeline sahipti. Bu olay onun insani yönlerini ortaya koyarken, aynı zamanda büyüklüğünün ve olgunluğunun da bir göstergesidir, zira hatalarını fark edip özür dileyebilmiş ve ders alabilmiştir.

Hz. Osman dönemi, halifelik tarihinde en fazla iç çatışmaların yaşandığı dönemlerden biridir. Hz. Osman'ın halife olmasıyla birlikte Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe ile olan gerginlikleri artmıştır. Ulaştığımız rivâyete göre, Ammar b. Yasir'in (öl. 37/657) halife tarafından dövüldüğü nakledilmektedir. Kendisine atılan dayacağı hazmedemeyen Ammar,

¹³ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî* (Beyrut: Dâr İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1431), 1/208.

¹⁴ Mehmet Azimli, *Hz. Ebubekir Dört Halifeyi Farklı Okumak* (Ankara Okulu Yayınları, 2011), 42.

¹⁵ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008), 4/58.

H. Peygamber'in elbisesini göstererek elbisesinin eskimesi kadar süre geçmeden sünneti hızlıca terk ettiğini söyleyerek Osman'a karşı sert bir tutum sergilemiştir. H. Âişe bu olayı öğrendiğinde halkı da etkilemeye çalışarak, Osman'ın hadleri terk ettiğini söylemiştir. H. Âişe böylece bu ifadeleri kullanarak halkın da bu muhalefete katılmasını sağlamaya çalışmıştır. Halife H. Osman, bunun üzerine H. Âişe'ye onun evde oturmakla emrolunduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Bu sözler karşısında ortam gerilmiş, insanlar arasında büyük bir tartışma çıkmış ve herkes birbirine girmeye başlamıştır. Bu olayın H. Peygamber'den sonra Müslümanlar arasındaki ilk büyük kargaşa olduğu söylenmektedir.¹⁶ Bir başka olayda Mekke'de H. Âişe'nin çadırında bulunan bazı kişiler ondan aldıkları cesaretle H. Osman'ın oradan geçmesi sırasında ona lanetler yağdırmış ve ağır hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu hakaretleri duyan Halife Osman, durumu fark etmiştir.¹⁷

Başka bir rivayette ise halife H. Osman ile H. Âişe arasında maaş ödemeleri konusunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Maaşı geciken H. Âişe, Halife'ye karşı sert bir şekilde eleştiride bulunarak "Halkını adaletsiz bir şekilde yönettin, emaneti kötüye kullandın, aileden en kötülerini toplumun başına getirdin. Allah, senin suyunu kesip bereketini yok etsin!" şeklinde ağır sözler sarf etmiştir. Ardından, Halife'nin boğazının kesileceği bir durumdan bahsederek onu tehdit etmiştir. Bunun üzerine H. Osman, H. Âişe'yi Nuh ve Lut peygamberlerinin eşlerine benzeterek ona karşılık vermiştir.¹⁸ Bu benzetme ise asıl anlamında hakaret etme anlamındadır. Zira H. Nuh ile H. Lut peygamberlerin hanımları mümin kocalarına iman etmemişler ve münafıklık yaparak müşriklerle iş birliği yapmışlardır. Bunlar hakkında Kur'an'da şöyle geçmektedir: "Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikahı altındayken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin, denildi."¹⁹

Ulaştığımız rivâyete göre bir gün Ammar b. Yasir, H. Osman'ın yönetimiyle ilişkilerinde sıkıntılar yaşayan ve genellikle H. Ali'yi destekleyen biri olarak, mescitte oturmuş ve çevresindekilerle sohbet etmektedir. O sırada Halife H. Osman içeri girmiştir. Ammar'ı muhalefet eden bir kişi olarak gördüğü için etrafındaki kalabalığın dağıtılmasını emretmiştir ve namaz için tekbir almaya başlamıştır. O esnada, bir kadın "Ey insanlar, dinleyin!" diyerek konuşmaya başlamıştır. Konuşmasında H. Peygamber'i ve onun getirdiği dini anmış, "Allah'ın emrini terk ettiniz ve Resulüne muhalefet ettiniz!" diyerek Halife'yi sert bir şekilde eleştirmiştir. Arkasından başka bir kadın da benzer şekilde konuşmuştur. H. Osman namazını bitirdikten sonra halka dönerek "Bu iki fitneci kadın, namazda insanları fitneye sokuyorlar. Ya bunları susturun ya da onlara kötü sözler söyleyeceğim," demiştir. Bu konuşmanın ardından söz konusu kadınların H. Âişe ve H. Hafsa olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumu duyan Sa'd b. Ebû Vakkas (öl. 55/675), Halife'nin H. Peygamber'in eşlerine böyle hitap etmesini hoş karşılamadığını belirtmiştir. Bunun üzerine H. Osman, Sad'ın üzerine yürüyünce o da mescidi terk ederek ortamdan uzaklaşmıştır.²⁰

¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-şraf*, 5/538.

¹⁷ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe Nümejrî Basrî İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîneti'l-münevvere* (Cidde: Dârü'l-İsfahânî, 1973), 14/196.

¹⁸ İbn A'sem, *el-Fütuh*, 419.

¹⁹ et-Tahrîm 66/10.

²⁰ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 11/353-356.

Osman b. Affan hilafete gelince Ömer b. Hattab'ın Kufe'ye vali olarak vasiyet ettiği Sa'd b. Ebû Vakkas'ı azledip yerine annesinin kardeşi olan Velid b. Ukbe'yi (öl. 61/680-81) tayin etmiştir.²¹ Ancak insanlar Velid'in valiliğe gelmesiyle Hz. Osman'ın takva sahibi olan Sad'ın yerine fasık birini getirmesinden şikâyetle bulunmaya başlamışlardır.²² Bir rivâyete göre Ebû Zeyneb (öl. 20/641'den önce) ve Zühre b. Avf el-Ezdî, Hz. Osman'a Velid'in sarhoş halde insanlara namaz kıldırıldığından yakınmışlardır. İddialarının doğruluğunu ispatlamak için Velid'i takip ederek ikinci namazına gitmediğini ve evinde sarhoş halde bulduklarını Hz. Osman'a anlatmışlardır. Hz. Osman, Ali b. Ebû Talib'e ne yapmaları gerektiğini sorduğunda Ali, bu şahısların Velid aleyhine şahitlik yapmaları durumunda ona had uygulanmasını önermiştir. Bunun üzerine Hz. Osman, Velid'i azledip yanına çağırıştır. Ebû Zeyneb ve Zühre b. Avf, Velid'in aleyhine şahitlik yapmışlar ve Ali, eline kamçıyı alarak Velid'e 40 kırbaç vurmaya başlamıştır. Bu esnada Velid'in, Ali'ye küfrettiği (يسبه) nakledilmiştir.²³

Hz. Osman'ın halifeliliği döneminde gerçekleştirdiği bazı uygulamalardan dolayı bazı kişiler onun öldürülmesini caiz görmüştür.²⁴ Sonuç olarak yukarıda geçen olayların ardından Hz. Osman öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra ise bazı kişiler Hz. Osman'ı küfürle itham etmiştir. Onu kâfir olarak nitelendirenlerden biri, babasının Hz. Osman tarafından cezalandırılıp hapiste ölmesine sebep olduğu için büyük bir kin besleyen Umeyr b. Dabbî'dir. Rivayetlere göre Hz. Osman'ın cenazesi kaldırılmaya çalışıldığı sırada çıkan kargaşadan dolayı cenaze yere düştüğünde, Umeyr b. Dabbî şöyle demiştir: "Karnı bundan daha yumuşak bir kâfir görmedim. Demek ki sen bir Dabbî'yi hapsettin, öyle mi?" Bu söz, Umeyr'in, Hz. Osman'a duyduğu kin ve ona yönelik sert eleştirisini yansıtmaktadır.²⁵

Umeyr'in küfürlü ifadeleri, yalnızca bir siyasi veya dinî düşmanlık değil, aynı zamanda kişisel bir intikam arzusunun ve haksızlığa uğramış olmanın bir yansımasıdır. Bu durum, dinî ve siyasi meselelerin bireysel duygular ve kişisel çıkarlarla nasıl iç içe geçtiğini, insanın yaşadığı duygusal sarsıntıların zamanla dinî söylemlerle nasıl birleşebileceğini gösteren önemli bir örnektir.

Hz. Osman'ı küfürle suçlayan şahıslar arasında Ammar b. Yasir ve Abdullah b. Veda da bulunmaktadır. Rivâyete göre Ammar b. Yasir ve Abdullah b. Veda, Hz. Osman ile tartışırken, "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir"²⁶ ve "Ey iman edenler! İnkârcılardan hemen yakınınızda bulunanlarla savaşın. Onlar sizin çetin gücünüzü görsünler."²⁷ gibi ayetleri zikrettikten sonra Hz. Osman'a "Bizler küfre senden daha yakın bir kafir tanımıyoruz" demişlerdir.²⁸ Rivâyetin devamında ise, daha sert bir şekilde Hz. Osman'ı tekfir etmişlerdir: "Allah'ın Rasülü'nün sünnetine muhalefet ettiğin ve Allah'ın indirdiğinin

²¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/550.

²² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/551.

²³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/555.

²⁴ Böyle bir kanaatte olanların arasında Abdullah b. Mes'ud, Ammar b. Yasir, Muhammed b. Ebu Huzeyfe ve Muhammed b. Ebi Bekir gibi şahıslar bulunmaktadır. Bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5/525; Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 4/292; Akbulut, "Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi", 332.

²⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 12/246; Siddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi: İbn Sebe Meselesi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 50, 150.

²⁶ el-Mâide 5/44.

²⁷ et-Tevbe 9/123.

²⁸ Ebu Ali Muhammed b. Abdülvehhab b. Sellam el-Cübbâî, *Kitabü'l-makâlât* (Amman: Mektebetü'l-Ganim, 2023), 170.

hilafına hüküm verdiği için kâfirsın. Allah seni kitabında kâfir olarak isimlendirdi.”²⁹ Hz. Osman’ın ölümünden sonra Ammar b. Yasir’in “Osman’ı öldürdüğümüz gün, onu kâfir olarak öldürdük” şeklinde bir ifade kullandığına dair rivayetler bulunmaktadır.³⁰ Bu ifadeler Ammar b. Yasir’in, Hz. Osman’ı sadece siyasi değil aynı zamanda dinî açıdan da küfürle suçladığını göstermektedir. Ammar’ın bu tür açıklamaları, özellikle onun İslam’ın temel ilkeleriyle ilgili güçlü bir duruş sergileyen bir şahsiyet olarak Hz. Osman’ın yönetimindeki uygulamalara karşı derin bir eleştiriyi ifade etmektedir.

Sonuç olarak, muhaliflerin Hz. Osman’a yönelik tekfirleri o denli ileri gitmişti ki, cesedinin Müslümanların kabristanına gömülmesini uygun görmemişler ve onun Bakî mezarlığının kenarına gömülmesine karar vermişlerdir.³¹

Hz. Osman’ın Muaviye’ye yardım etmesi için yazdığı mektupta “Medineliler küfre düştüler (كفروا)” şeklinde bir ifadede bulunduğu nakledilmektedir.³² Burada geçen “küfür” kelimesi, itikadî anlamda dinden çıkma anlamında değil, daha çok nankörlük ve isyan bağlamında anlaşılmalıdır. İbn Sa’d’ın rivâyetinde Hz. Osman’ın “Allah’ım, beni mümin kulların öldürdü” şeklindeki ifadeleri³³ bu anlamı güçlendirmektedir. Bu söz Hz. Osman’ın, onu öldürenlerin imanlı olmalarına rağmen ona karşı gösterdikleri tavır ve isyanı bir tür küfür olarak değerlendirdiğini gösterir. Yani bu ifadenin kullanımı dinî inancı değil, daha çok toplumsal ve siyasi bağlamda bir isyanı işaret etmektedir.

Bilindiği üzere Hz. Osman’ın vefatından sonra Müslümanlar arasında tartışmalar çıkmıştır. Bunu sonucunda da Cemel savaşı meydana gelmiştir. Bu savaş sırasında rivâyete göre Hz. Ali’nin işiteceği kadar Cemel ashabının sesleri yükselmişti. Onlar Hz. Osman’ın katillerine beddua ediyor ve onları lanetliyorlardı. Bunu duyan Hz. Ali ise “Allah Osman’ın katillerine lanet etsin. Vallahi onlardan başkası onu öldürmemiştir ve onlar ancak kendilerine lanet edip kendilerine beddua ediyorlar!” dediği aktarılmaktadır.³⁴ Hz. Ali’nin bu sözleri aslında Hz. Osman’ın ölümüne zemin hazırlayan ve dolayısıyla onun ölümüne sebep olanların bedduaların etkisiyle aslında kendilerine zarar verdiklerini ifade etmektedir. Hz. Ali’nin, yaşanan olayları toplumsal ve siyasal bağlamda bir sorumluluk paylaşımı çerçevesinde değerlendirdiği ve cemiyetin bir parçası olarak sorumlu tutulması gerekenlerin kendi eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmeleri gerektiğine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

1.4. Hz. Ali - Muaviye b. Ebû Süfyan Meselesi (Emevîler Dönemi)

İslam tarihinde en önemli lanetleme olayı Hz. Ali ile Muaviye arasında gerçekleşmiştir. Bu ikisi arasındaki lanetleşme İslam toplumunun siyasi ve sosyal yapısında önemli bir dönüm noktası olan Sıffin Savaşı’nın ardından başlamıştır. Bu süreç, ilk olarak Hz. Ali’nin halifeliliği sırasında Muaviye’nin Şam’daki valilik görevini sürdürmesi ve Hz. Ali’ye karşı duyduğu muhalefetle tetiklenmiştir.³⁵ Muaviye Hz. Osman’ın intikamını alma gerekçesiyle Hz. Ali’ye karşı bir muhalefet başlatmıştır ve bu çatışma Sıffin Savaşıyla sonuçlanmıştır.

²⁹ Cübbâî, *Kitabü’l-makâlât*, 171.

³⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basrî el-Bâkullânî, *Temhidü’l-evail ve telhisü’l-d-elail* (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye, 1986), 530.

³¹ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara: Otto Yayınları, 2021), 158.

³² Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasığı*, 63.

³³ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakati’l-kebir*, 3/60.

³⁴ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 2/40.

³⁵ Sıffin Savaşı için bk. Müzâhim, *Vak’atu Sıffin*, 120-368.

Hız. Ali ile Muaviye arasındaki çatışma giderek derinleşmiştir. Savaşın seyrini belirlemek için Muaviye tarafından kurnazca teklif götürülmüş ve Hız. Ali tarafından çaresizce kabul edilen Hakem olayı gerçekleşmiştir.³⁶ Hakem Olayı'nda Hız. Ali, hakemlerin kendi haklılığını teyit etmesini beklerken, Muaviye, Hız. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü onaylamalarının yeterli olacağını düşünüyordu. Ancak Hakem Olayı Muaviye'nin lehine sonuçlanmış ve kendisi halife olarak ilan edilmiştir.³⁷

Hız. Ali ile Muaviye arasındaki lanetleme olayı Hız. Ali'nin hakemlerin sonucunu kabul etmeyerek Muaviye'yi lanetlemesiyle başlamıştır. Rivayetlere göre Hız. Ali sabah namazından sonra kunut okur ve ardından Muaviye'ye, Amr'a, Ebü'l-A'ver'e, Habîb b. Mesleme'ye, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd'e, Dahhâk b. Kays'a ve Velîd b. Ukbe'ye lanet ederek dua etmiştir. Bu haber Muaviye'ye ulaştığında, Muaviye de Hız. Ali, Eşter, Kays b. Sa'd, Hasan, Hüseyin, İbn Abbâs ve Abdullah b. Ca'fer gibi önemli şahsiyetlere lanet okumaya başlamıştır.³⁸ Makdisî'ye göre Hız. Ali ölünceye kadar Muaviye'yi ve taraftarlarını lanetlemeye devam etmiştir.³⁹

Hız. Ali'nin sabah namazlarında kunût dualarında Muaviye ve destekçilerine lanet okuması, siyasi gerilimlerin dinî bir boyuta taşındığını göstermektedir. Bu tür lanetler, sadece kişisel düşmanlığı değil, aynı zamanda derin bir ideolojik çatışmayı da yansıtmaktadır. Muaviye'nin bu lanetlere karşılık vermesi, karşılıklı bir düşmanlık geliştirmektedir ve bu durum İslam toplumu içindeki bölünmeleri derinleştirmektedir. Bu olaydan yola çıkarak lanetleme eyleminin sadece bireysel düşmanlıkları ifade etmekle kalmadığını, aynı zamanda siyasi meşruiyet arayışında bir araç haline geldiğini söyleyebiliriz.

Siffin Savaşı sırasında Hız. Ali'nin Muaviye'ye yazdığı mektupta, İslam öncesindeki Emevî-Hâşimî çekişmesinin yansıması görülmektedir. Mektupta Hız. Ali şöyle demektedir: “*Senin, ‘Biz Abdîmenâf oğullarıyız, birbirimize karşı hiçbir üstünlüğümüz yoktur.’ şeklindeki sözüne gelince, yemin ederim ki bizler aynı soydan geliyoruz. Ancak Ümeyye, Hâşim gibi değildir; Harb, Abdülmuttalib gibi değildir; Ebû Süfyân, Ebû Tâlib gibi değildir; Muhâcir, tâlîk gibi değildir; hak üzere olanla bâtil üzere olan asla aynı olamaz. Bizim elimizde, aziz olanı zelil, zelil olanı aziz kıldığımız nübüvvetin fazilet ve kudreti bulunmaktadır.*”⁴⁰ Mektuptaki Hız. Ali'nin, Muaviye ve ordusunu “tâlîk” kelimesiyle anması dikkat çekicidir. Zira bu kelime, “azat edilmiş köle” anlamına gelir ve Mekke'nin fethi sırasında gönülsüzce Müslüman olanları ifade etmek için kullanılır.⁴¹ Bu dışlayıcı ifade ile Hız. Ali'nin Muaviye'yi tekfir etmeyi amaçlamak yerine, onu daha çok aşağılamayı hedeflediğini söyleyebiliriz.

Minkârî'nin naklettiği rivayette, bir adam Hız. Ali'nin yanına gelerek, savaştıkları kimselerle (Muaviye ve taraftarları) dinlerinin bir, davalarının bir, peygamberlerinin bir ve namazlarının bir olduğunu belirterek, onlara hangi isimle hitap etmeleri gerektiğini sorar.

³⁶ Hakem Olayı ile ilgili bir değerlendirme için bk. Ahmet Önkâl, “Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 1, sayı. 2 (Aralık 2003): 33-68.

³⁷ Halife b. Hayyat, *Tarih*, 238.

³⁸ Müzâhim, *Vak'atu Siffin*, 552; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/121; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, tek ciltlik baskı/867; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Târîh*, 444. Taberî ve İbnü'l-Esîr olayı bu lafızlarla verirken, Belâzürî Muaviye'nin Ali, el-Eşter, Kays b. Sa'd, Hasan, Hüseyin, İbn Abbas ve Abdullah b. Ca'fer'e lanet ettiğini haber verir.

³⁹ Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih*, 1/327.

⁴⁰ Müzâhim, *Vak'atu Siffin*, 471.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, 10/227.

Hız. Ali, Bakara Suresi'nin 253. âyetini⁴² zikrederek, savaş durumunda Allah'a, Kitap'a, Peygamber'e ve hakka daha layık ve iman edenlerin kendileri olduğunu, inkar edenlerin ise (الذين كفروا) Muaviye ve taraftarları olduğunu ifade etmiştir.⁴³ Yine Minkârî'nin naklettiği rivayette, tahkim antlaşması yapılırken bir kişi Hız. Ali'ye Muaviye ve Şam ehli hakkında ne düşündüğünü ve onların Müslüman olduklarını kabul edip etmediğini sorar. Hız. Ali, Muaviye ve taraftarlarının mü'min veya Müslüman olduklarını ifade etmeyeceğini, ancak onların kendilerini diledikleri şekilde adlandırabileceklerini belirtir.⁴⁴

Diğer bir rivayette Hız. Ali'nin Muaviye'ye "Münafık oğlu münafık" diyerek hitap ettiği aktarılmaktadır.⁴⁵ Hız. Ali'nin taraftarlarının Muaviye'nin taraftarlarına dışlayıcı ve aşağılayıcı sözleri kullanmasına başka bir örnek verilecek olursa, hutbede Muaviye'nin halife olduğunu açıklayan Amr b. As'ı Hız. Ali'nin Sıffin savaşındaki hakemi olan Ebû Musa el-Eş'ari'nin "Ey münafık!" diyerek azarladığı da geçmektedir.⁴⁶ Bu tür dilin kullanılması her iki tarafın da kendi meşruiyetlerini savunurken karşı tarafı sadece siyaseten değil, aynı zamanda dinî açıdan da dışlamayı amaçladığını göstermektedir. Bu tür söylemler toplumsal çatışmaların nasıl dinî bir boyut kazandığını ve insanların sadece siyasi tercihlerle değil, inançlarına göre de damgalanabildiğini ortaya koymaktadır.

Hız. Ali'nin şehit edilmesinden sonra halifelik kısa süre Hız. Hasan'a geçmiştir. Hicri 41. yılında Muaviye, Hız. Hasan'dan halifeliği devralmıştır. Ancak Hız. Hasan, halifeliği Muaviye'ye devretmeden önce bazı şartlar koşturmuştur. Bu şartlardan biri de Hız. Ali'ye hakaret edilmemesidir. Fakat bu şart yerine getirilmemiştir.⁴⁷ Bu bilgiler ışığında Muaviye'nin Hız. Ali'ye yönelik lanetlemelere halife olmadan önce başladığı sonucuna varabiliriz. Halifelige geldikten sonra ise Muaviye, Hız. Ali'ye yönelik "lanetleme faaliyetlerini" başlatmıştır. Rivayetlere göre Muaviye, Kufe'ye vali olarak görevlendirilen Muğire b. Şu'be'yi yanına çağırıp Ali'ye sürekli hakaret etmekten kaçınmamasını ve Osman için rahmet okuyup istiğfar etmeyi ihmal etmemesini vurgulamıştır. Muaviye ondan, Hız. Ali taraftarlarının eksikliklerini her fırsatta dile getirerek onları dışlamasını, Hız. Osman taraftarlarını ise koruyup gözetmesini istemiştir. Rivâyetin devamında Muğire yedi yıla kadar Muaviye'nin valiliğini sürdürdüğü, iyi bir yönetim sergilediği, fakat yine de Hız. Ali'ye hakaret etmekten ve Hız. Osman'ı övmekten vazgeçmediği söylenmektedir.⁴⁸

Muaviye'nin, Hız. Ali'ye yönelik bir lanetleme kampanyası başlatması, siyasi mücadelenin yanı sıra toplumsal kutuplaşmayı da derinleştirmiştir. Muaviye'nin, Muğire b.

⁴² "O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir... Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti."

⁴³ Müzâhim, *Vak'atu Sıffin*, 322-23.

⁴⁴ Müzâhim, *Vak'atu Sıffin*, 509.

⁴⁵ Müzâhim, *Vak'atu Sıffin*, 314; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 195.

⁴⁶ İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî, *Tarihü'l-yakubi* (Beyrut: Dârü Sadır, ts.), 2/166.

⁴⁷ Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 6/165; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 465; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 1/1200; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 3/264.

⁴⁸ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, tek ciltlik baskı: 936; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi tarihi'l-müluk ve'l-ümem* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 5/241; Belâzürî, *Ensâbü'l-esraf*, 5/252; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 483.

Şu'be'ye Hz. Ali'ye sürekli hakaret etme talimatı vermesi, bu düşmanlığın düzenli bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu durum, sadece bireysel bir düşmanlığı değil, aynı zamanda ideolojik bir ayrışmayı da yansıtmaktadır. Muaviye'nin Hz. Osman taraftarlarını koruma ve destekleme yaklaşımı, Hz. Ali taraftarlarını dışlama stratejisiyle birleştiğinde toplumda iki farklı algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonradan teşekkül eden Sünni anlayış, Muaviye'nin bu yaklaşımını meşru bir siyasi strateji olarak görürken, Şii topluluk, Hz. Ali'nin haklılığına ve onun liderliğini savunmuştur.

Hz. Ali'ye yönelik lanetleme Kufe'de başlatılmış sonra Basra'da devam etmiştir. Muaviye halifelik sırasında Basra'ya vali olarak Büsr b. Ebî Artae'yi (öl. 86/705) görevlendirmiştir. Rivayetlere göre Muaviye Büsr'e hiçbir telkinde bulunmamasına rağmen Basra'da minberlerden Hz. Ali ve taraftarlarına hakaretler edilmiştir.⁴⁹ Kufe'de başlayan lanetleme eylemlerinin Basra'da da devam etmesi, bu yaklaşımın resmi bir politika haline geldiğini göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen Kufe valisi Muğire b. Şube günlerin birinde Hz. Ali'yi kastederek ona lanet okumaya başlamıştır. Rivâyete göre Ali'ye lanet okuyarak onun Kur'ân'a aykırı davrandığını, Hz. Peygamber'in sünnetini terk ettiğini, ümmetin birliğini bozup Müslümanların kanlarının akmasına sebep olduğunu ve onun bir zalim olarak öldürüldüğünü söylemiştir. Rivâyetin devamında Ali'nin taraftarlarına, ona uyanlara, onu sevenlere ve onun yolunda gidenlere lanet okumuştur.⁵⁰ Muğire Hz. Ali'nin dinin esaslarını inşa eden Kur'ân ve sünnete karşı geldiğini iddia ederek Hz. Ali'nin toplumdaki imajını zedelemeye çalışmıştır. Bu lanetleme eylemi sadece bir bireye karşı duyulan nefretin ötesinde, siyasi bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir. Rivayette görüldüğü gibi onun sadece Hz. Ali'ye lanet etmesiyle kalmayıp Hz. Ali'nin takipçilerine de lanet okuması, bu ayrımcı söylemin toplum içinde kutuplaşma sürecini beslemiştir.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler Tahkim Olay'ından sonra gerçekleşmiştir. Ancak aşağıda sunacağımız Muaviye'nin Hz. Ali'yi lanetleme çabalarına dair rivayetlerin zamanı net bir şekilde belirlenememiştir.

Minkarî'nin aktardığı rivâyete göre Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah'ın (öl. 147/764) Şam'a geldiğini duyan Muaviye onu yanına çağırarak halkın karşısına çıkıp Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın katil olduğunu ilan etmesini ve Hz. Ali'ye hakarete bulunmasını söylemiştir. Ancak Ubeydullah bu teklifi reddederek oradan ayrılmıştır.⁵¹ Bu rivâyet, Muaviye'nin politik hile ve Hz. Ali'ye karşı propaganda çabalarında Ubeydullah gibi önemli kişileri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştığını göstermektedir.

Muaviye Hz. Ali'ye karşı yürüttüğü propagandasında ileri giderek Hz. Ali'yi lanetlemeleri için insanları zorlamıştır. Buna örnek olarak nakledilen bir rivayette Muaviye Şam halkının ileri gelenlerinden bir grup ile otururken onlardan birisi kalkarak Hz. Ali'ye hakarete bulunmuştur. O ortamda bulunan Kays kabilesinin reisi ve Emevî komutanı Dahhak b. Kays (öl. 64/684) buna cevap vererek Ali ile uğraşmamasını ve onun zaten Rabbine kavuşup kabrinde yaptıklarının karşılığını görmekte olduğunu söyleyerek karşılık göstermiştir. Bunu duyan Muaviye Dahhak'a kızarak ona hemen Ali'ye kendi isteğiyle lanet

⁴⁹ Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 5/167; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 467.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/262.

⁵¹ Müzâhim, *Vak'atu Sıffin*, 83.

etmesini söylemiştir. Aksi takdirde zorla olsa da emrini yerine getireceğini söylemiştir. Ancak Dahhak, Muaviye ve Ali'nin birbirlerini azgın ve isyancı olarak gördüklerini söyleyerek Allah'ın lanetinin isyancılar üzerinde olmasını dile getirmiştir ve oradan ayrılmıştır.⁵²

Başka bir rivayette Muaviye hutbede Hz. Ali'yi kötüleyip onun Hz. Osman'ın ölümünden sorumlu olduğunu söylemiştir. Buna dayanamayan Hz. Hasan yerinden kalkarak Hz. Peygamber'in "Kim Ali'ye sövecek olursa bana sövmüştür, bana söven ise Allah'a sövmüştür. Allah'a söven ise ebedi olarak ateşe girecektir." dediğini söyleyerek meclisten ayrılmıştır.⁵³

Başka bir rivayete göre İbn Abbas Şam'da Muaviye ile görüşmeye gelmiştir. Muaviye ona beytülmale girerek her ihtiyacını gidermesini söylemiştir. Çıkınca, İbn Abbas Muaviye'ye Hz. Ali'nin minberlerden hakaret edilmemesi için (الا يشتم) ricada bulunur. Muaviye ise ona bunun dinin emri olduğunu söyler.⁵⁴ Bu rivayette verilen bilgiler doğruysa Muaviye'nin, İbn Abbas'ın talebine yanıt olarak "Bu dinin emri" demesi, siyasi hedefleri doğrultusunda dinî delilleri kullandığını göstermektedir.

Ebû Abdullah el-Cedelf Ümmü Seleme'nin yanına geldiğinde Ümmü Seleme ona Hz. Peygamber'e sövülmekte olduğunu söyler. Ebû Abdullah ise bunun doğru olmadığını, bir yanlış anlaşılma olduğunu söyler. Ümmü Seleme ise "Onlar Hz. Ali'ye sövmediler mi?" diye cevap verir. Ebû Abdullah da bunu kabul eder.⁵⁵ Ümmü Seleme cevabı ile Hz. Ali'ye yapılan hakaretin Hz. Peygambere olan hakaret olarak algılandığını göstermektedir. Zira bu iki şahsın arasında hem akrabalık hem de manevi bağlantılar vardır. Bir anlamda Hz. Ali'nin saygınlığı ve konumu Hz. Peygamber'e duyulan saygını bir parçası olarak görülmektedir.

Emevîler'in ilk dönemlerinde, Hz. Ali ve taraftarlarına yönelik hakaretlerin merkezi otoritenin belirlediği valiler tarafından gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu valiler, İslam coğrafyasındaki çeşitli bölgelerde tam yetkiyle görev yapmışlardır ve bu durum, merkezi otoritenin politikalarını benimsedikleri anlamına gelmektedir. Bazı valilerin aşırı tavırlar sergileyerek merkezi otoriteyi gölgede bıraktığı ve Hz. Ali ile taraftarlarına karşı düşmanca bir tutum izledikleri görülmektedir. Kaynaklardaki rivayetler, bu durumun hakaret, zulüm ve öldürme biçiminde yansıdığını desteklemektedir.

Valiler arasında Hz. Ali'ye yönelik gerçekleşen lanetlemelere örnek olarak ilk aklımıza gelen Kufe valisi Mugire b. Şu'be'dir (öl. 50/670). Muaviye'nin yönlendirmesiyle Muğire tarafından gerçekleşen lanetlemeler Hucr b. Adi'yi ve Hz. Ali'nin taraftarlarını rahatsız etmiştir. Hucr, tüm baskılara rağmen bu tutumundan vazgeçmemiştir. Dolayısıyla Hucr b. Adi'nin ve Hz. Ali'nin taraftarlarının giderek artan itiraz sesleri Muaviye taraftarlarını rahatsız etmeye başlamıştır. Sonuç olarak, Mugire b. Şu'be'nin ardından Kufe'ye vali olan Ziyad b. Ebîh (öl. 53/673), Hucr ve arkadaşlarını tutuklayıp Muaviye'ye gönderirken yolda öldürtmüştür.⁵⁶ Hucr'un cesur duruşu, Hz. Ali ve onun taraftarları için bir simge haline

⁵² Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebna'z-zaman* (Beyrut: Dâru Sadır, 1978), 2/505; İmâdüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbari'l-beşer* (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, ts.), 1/195.

⁵³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/129.

⁵⁴ *Ahbârü'd-devleti'l-Abbasiyye ve fi ahbari'l-Abbas ve veledihi* (Beyrut: Dârü't-Talia, 1971), 45.

⁵⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/790.

⁵⁶ Muhammed b. Ahmed b. Temim et-Temîmî el-Mağribî Ebü'l-Arab, *el-Mihan* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 132, 133.

gelirken, onun öldürülmesi, Muaviye'nin iktidarını sürdürme çabasının ne denli sert ve acımasız olabileceğini göstermektedir.

Ziyad b. Ebîh daha sonra Basra'ya vali olarak atanmış ve orada da aynı uygulamayı devam ettirmiştir. Rivâyete göre Hucr'un ölümünden sonra Hz. Ali'nin taraftarlarının peşine düşmüştür ve o gruptan olan Kubeysa b. Dabî'a'yı eline geçirmiştir. Ziyad ona Hz. Ali hakkındaki düşüncesini sormuş o da olumlu kanaat bildirmiştir. Bu cevaba razı olmayan Ziyad, Kubeysa'nın dövülmesini emretmiştir. Sonra yeniden bu soruyu sormuş, o da kendi görüşlerinden vazgeçmediğini söylediğinde bu sefer Ziyad, onu öldürmekle tehdit etmiştir. Yine de kendi duruşundan vazgeçmeyen Kubeysa eli bağlanarak hapse atılmıştır.⁵⁷ Başka bir rivâyete göre Ziyad Kufe'de vali olduğu zaman insanları sarayın önünde toplayarak Ali'ye lanette bulunmamaları takdirde öldürüleceklerini söyleyerek tehdit ettiği aktarılmıştır.⁵⁸

Bir başka bir rivayette ise Şeybân oğullarından bir adam Ziyâd'a gelerek Hucr'un arkadaşlarından olan Sayfî b. Feşîl adlı adamın onun aleyhine çalıştığını iletir. Ziyâd onu yanına getirip Ebû Türâb hakkında ne düşündüğünü sorar. O da Ebû Türâb denilen lakabı kabul etmeyerek Hz. Ali'nin Hz. Hüseyin ile Hasan'ın babası olduğunu söyler. Bunun üzerine Ziyad, Hz. Ali hakkında ne düşündüğünü sorar. O da Hz. Ali hakkında sadece güzel şeyler söylerim diye cevap verir. O zaman Ziyad onun omzuna sopayla vurulmasını emreder. Tekrar Hz. Ali hakkında ne diyeceğini sorar. O da daha önce ne söylediyse onu söyleyeceğini tekrarlar. Ziyad, "Ya Hz. Ali'ye lanetlersin ya da boynunu vuracağım" der. O da boynunun vurulmasını kabul edince onu hapse attırır.⁵⁹

Hz. Ali ve taraftarlarına düşmanca tepki sergileyen Ziyad'ın ölümünden sonra Basra'ya vali olarak atanan oğlu Ubeydullah b. Ziyad'tır. Rivayetlere göre Kerbelâ olayından önce Hz. Hüseyin Kufelilere Kufe'ye doğru yolda olduğunu haber vermek için Kays b. Mishar'ı elçi olarak göndermiştir. Onu yolda Emevî ordusu komutanı Husayn b. Temîm yakalayıp Ubeydullah b. Ziyad'a gönderir. Ubeydullah, Kays'a sarayın üzerine çıkıp Hz. Ali ve Hüseyin b. Ali'ye hakaret etmesini buyurmuştur. Kays ise sarayın üzerine çıkıp Hüseyin b. Ali'nin elçisi olduğunu söyleyerek Hz. Ali'ye istiğfarda bulunup Ubeydullah'a ve babasına lanet etmiştir. Buna kızan Ubeydullah Kays'ın aşağıya atılmasını emretmiştir ve o da aşağıya atılarak öldürülmüştür.⁶⁰

Hz. Ali'ye hakarete bulunan diğer birisi de Medine valisi Mervan b. Hakem'dir. Kendisi Hz. Osman'ın amcası Hakem b. Ebû'l-Âs b. Ümeyye'nin oğludur.⁶¹ Babası ise İslamiyet'i kabul etmeden önce Hz. Peygamber'e eziyet etmesiyle meşhur birisidir. Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmasına rağmen Hz. Peygamber'in yürüyüşünü ve hareketlerini taklit ettiği ve Hz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahabilere verdiği özel bilgileri yaydığı rivayet edilmektedir.⁶²

Rivâyete göre Mervan, Emevîler döneminde iki kere Medine'nin valisi olarak görev yapmıştır. İlk valiliği altı yıl sürmüştür. Bu yıllar boyunca Mervan her Cuma minberlerinden

⁵⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, tek ciltlik baskı, 940.

⁵⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zehbe ve me'âdinü'l-cevher* (Kahire: el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, 1964), 3/35.

⁵⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/270.

⁶⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/378; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 508.

⁶¹ İrfan Aycan, "Mervân I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 225-26.

⁶² Selman Başaran, "Hakem b. Ebû'l-Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 175.

Hız. Ali'ye hakaret etmiştir. Sonra görevden azledilip yerine Saîd b. el-Âs gelince bu gelenek kalkmıştır. Ancak Saîd azledilip tekrar yerine Mervan gelince Hız. Ali'ye hakaret etmeye devam etmiştir.⁶³ İbn Kesîr'in verdiği bilgiye göre hakaret esnasında mescitte bulunan Hız. Hasan Mervan'a cevap olarak Mervan'ın babası Hakem'e Allah'ın lanet ettiğini ve Mervan'ın da onun sülbünden olduğunu söylemiştir.⁶⁴

Emevîlerin Mekke ve Irak valisi olan Hakem b. Abdullah el-Kesrî (öl. 126/743) de Hız. Ali'ye lanet eden valilerdendir. Aktarılan rivâyete göre Süfyan b. Abdullah, Hâlid'in "Allahım! Fâtıma'nın eşi ve Hasan ile Hüseyin'in babası olan Ali b. Ebû Talib'e lanet et! Hiç kinaye yaptım mı?" dediğini duymuştur.⁶⁵ Hâlid'in söylediği "Hiç kinaye yaptım mı?" sorusu, onun söylediklerinin doğrudan ve açık olduğunu vurgulayan bir ifade gibi görünmektedir. Kinaye, dolaylı anlatım veya anlam gizlemek anlamına gelir, ancak burada Hâlid, düşündüğünü açıkça ifade ettiğini belirtmektedir. Yani, Ali'ye lanet okuma eylemini açık bir şekilde yapmış ve bunu herhangi bir dolaylılık, kinaye veya imada bulunmadan doğrudan gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Emevî valileri sadece kendileri lanet etmeleriyle yetinmemiş başkalarını da lanetlemeye zorlamışlardır. Söz gelimi Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın iktidar döneminde Irak'a vali olarak atanan Haccâc b. Yusuf başkalarını da Hız. Ali'ye lanet etmeye zorlamıştır. Rivâyete göre bir gün Haccâc, Abdurrahmân b. Ebû Leylâ'yı karşısında durdurarak ona "Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr ve Muhtâr b. Ebû Ubeyd gibi kezzâblara lanet oku (لعن)" dedi. Abdurrahmân b. Ebû Leylâ da "Allah kezzâblara lanet etsin..." (لعن الله) dedi ve bir az ara verdikten sonra "Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr ve Muhtâr b. Ebû Ubeyd..." dediği aktarılmaktadır. Olayı rivayet eden A'meş (öl. 148/765) "İbn Ebû Leylâ ara verdikten sonra onların ismine başladığı zaman onlara lanet okumadığını anladım" diye yorum yapmıştır.⁶⁶ Burada Hız. Ali'yi lanetlemeye zorlayan taraf ile Hız. Ali'yi lanetlemek istememekle birlikte valisini karşıya almayı göze alamayan taraf arasındaki karşıtlığı görmekteyiz. Bu durum Emevî dönemindeki politik baskılar, taraflar arasındaki ideolojik ayrılıkları yansıtmaktadır.

Aktarılan başka bir rivayette ise Emevî halifesi Mervan'ın iktidarında da Hız. Ali'ye lanet okumalarının devam ettiği anlatılmaktadır. Rivâyete göre Mervan, Ali b. Hüseyin'e (öl. 94/712) "Bizim adamımızı sizin adamınızdan vazgeçirecek kimse olmadı" demektedir. Bizim adamımızdan kastı Muaviye, sizin adamınız dediği Hız. Ali'dir. Ali b. Hüseyin'in neden o zaman minberlerden Hız. Ali'ye küfretmeye devam ettiklerini sorunca Mervan, bu işlerinin ancak böyle ayakta kalacağını söyleyerek cevap vermektedir.⁶⁷ Buradaki "bu işlerin"den kastının iktidarlarını sürdürmeleri olarak anlaşılabilir.

Mervan'ın açıklaması, Emevîlerin iktidarlarını sürdürme uğruna, Hız. Ali ve ona bağlı olanlar ile ilgili olumsuz bir algı yaratmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Emevîler, özellikle Hız. Ali'nin ve onun soyunun, halifelikteki meşruiyetini kabul etmeyen bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu sadece dinî değil aynı zamanda siyasi bir strateji olarak

⁶³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm* (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 231; Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tarihü'l-hulefa* (Cidde: Darü'l-Minhac, 2012), 215.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 2/1307.

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/847.

⁶⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/789-790.

⁶⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/791.

da işlev görmüştür. Hz. Ali'ye yönelik sürekli hakaret ve lanet okumalar, halkın gözünde Emevîlerin meşruiyetini pekiştirmeyi amaçlayan bir propaganda aracına dönüşmüştür.

H. Ali ve taraftarlarına yönelik lanetleme uygulamasının, özellikle Muâviye döneminde yoğunlaşmış olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Ancak sonraki Emevî halifeleri döneminde, bu tür bir lanetleme veya kötöleme pratiğine dair kayda değer bir rivâyete rastlamadık. Bu durumdan iki sonuç çıkarılabilir: Birincisi, sonraki Emevî halifeleri döneminde Hz. Ali'ye yönelik lanetlemelerin gerçekten durdurulmuş olması; ikincisi ise, Hz. Ali'ye yönelik lanetleme ve hakaretlerin öylesine yaygınlaşmış ve sıradanlaşmış olmasıdır ki, artık üzerinde durulmamış ve dikkate alınmamıştır. Özellikle Emevî halifesi Ömer b. Abdülazîz'in (öl. 101/720), Hz. Ali'ye lanet etmeyi durduran ilk halife olarak anılması, ikinci olasılığı güçlendirmektedir. Zira bu rivayetler, Ömer b. Abdülazîz'in halifeliğine kadar geçen süre zarfında, Emevî halifelerinin Hz. Ali'ye lanet etmeyi sürdürdüklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda Ömer b. Abdülazîz'in bu uygulamayı sona erdirmesi Emevî yönetimindeki değişimi ve Hz. Ali'ye yönelik tavırda bir kırılmayı işaret etmektedir.

Ömer b. Abdülazîz'in lanetlemeyi durdurduğunu anlatan rivayetlere değinmek istiyoruz. Rivayetlere göre Hz. Hasan halifelikten ayrıldıktan sonra (h. 41) Emevî halifeleri minberlerde Hz. Ali'ye hakaret etmişlerdir. Bu hakaretlere Ömer b. Abdülazîz halife olduğu (h. 99) yıldan itibaren son verdiği aktarılmaktadır. Rivayetlerin devamında Ömer, Hz. Ali'ye lanet okuma yerine Nahl süresinin 90. âyetinin okunmasını başlattığı aktarılmaktadır. Bu âyetin anlamı şöyledir: “*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*”⁶⁸ Mesudî'nin aktardığına göre Hz. Ali'ye minberlerden yapılan laneti terk edip onun yerine “*Rabbimiz bizi ve bizden önce geçmiş olan mü'min kardeşlerimizi bağışla! Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin ve kötü duygu bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin!*”⁶⁹ âyetini okutturdu. Bazıları ise Nahl süresinin 90. âyetini okutturduğunu söylemektedir.⁷⁰ İbnü'l-Esîr'in ise kendi eserinde Emevîler'in Ömer b. Abdülazîz halife oluncaya kadar Ali'yi sebbetliklerini ve Ömer'in bunu terk etmeleri için her bölgedeki valilere mektuplar yazarak durdurduğunu söylemektedir.⁷¹ Bu rivayetlerden yola çıkarak yukarıdaki değerlendirmemizi kaynaklarla güçlendirmeye çalıştık.

Başka bir rivayette ise iki kişi, Ömer b. Abdülazîz'in yanına gelmiştir. Onlar, Ömer'in ailesinin yaptığı şeyleri terk edip, onların lanet okumalarını “mezalim” olarak adlandırdığını söyleyerek, eğer Ömer'in doğru yolda olduğunu belirtmek istiyorlarsa babalarına lanet okumalarını ve onlardan teberri etmelerini istemektedirler. Ancak Ömer, onlara Hz. Peygamber'in lanet okuyarak gönderilmediğini vurgular ve günah işleyen birine lanet etmenin farz olmadığını ifade eder. Ömer, Firavun'a lanet okumayı düşünüp düşünmediklerini sorunca, onlar bu konuda herhangi bir lanet okuduklarını hatırlamadıklarını söylerler. Bunun üzerine Ömer, Firavun'a lanet okumamayı hoşgörüyle karşıladıklarını, ancak namaz kılan ailesine lanet edilmesine razı olduklarını belirterek onları geri çevirir.⁷² Ömer b. Abdülazîz'in tutumu, İslam'daki hoşgörü, adalet ve merhamet

⁶⁸ Atalan, “Abbasi Daveti Sürecinde er-Rizâ Min Âl-i Muhammed Söylemi”, 1/201.

⁶⁹ el-Haşr 58/10.

⁷⁰ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab ve me'âdinü'l-cevher*, 2/193-194.

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 674.

⁷² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/614.

anlayışını yansıtan güzel bir örnektir. O, farklı grupların birbirlerine lanet etmeyi alışkanlık haline getirdiği bir dönemde, lanetin İslam'ın özüne aykırı olduğunu fark etmiş ve bunun yerine hoşgörüyü savunmuştur. Bu tutum, adalet ve barışa hizmet eden, birleştirici bir liderlik anlayışıdır. Lanet ise kişinin inanç ve davranışlarını düzeltmeye değil, kin ve öfkeyi yansıtan kırıcı bir eylemdir.

Emevîler'in 10. Halifesi olan Hişâm b. Abdülmelik'in (öl. 125/743) hilafet zamanında Abdullah b. Velîd adlı kişi Ali'ye lanet okur ve dedesi Osman ile Zübeyr'i öldürdüler diye onları suçlar. Bir arefe akşamı, Hişâm b. Abdülmelik minberdeyken Abdullah ayağa kalkarak halifelerin bugün de Ebû Turâb'ı lanetlemeyi sevdiklerini söyler. Hişâm ona, onların buraya insanları sövmek ve onları lanetlemek için gelmediklerini söyleyerek reddeder.⁷³

Ömer b. Abdülaziz, İslam tarihinde önemli bir figür olarak, lanetlemeyi bırakan ve bunun yerine daha hoşgörülü bir yaklaşım sergileyen ilk Emevî halifesidir. Ancak, diğer Emevî halifelerinin hepsinin de aynı yolu izlediğini söylemek mümkün değildir. Yine de Hişâm b. Abdülmelik'in, minberde konuştuğu sırada Abdullah b. Velîd'in lanetleme çağrısını reddetmesi, onun halifelik döneminde lanetlemeyi terk ettiğine işaret etmektedir. Bu olay, Hişâm'ın yönetiminde lanetleme pratiğinin devam etmediğini ve Emevîler'in daha ılımlı bir yol izlemeye başladığını gösteriyor olabilir.

Yukarıda verdiğimiz rivayetler, Emevî halifeleri ve valilerinin, kendi istekleriyle ve bilinçli olarak Hz. Ali'ye lanet ettiklerini göstermektedir. Ancak Emevîler sadece bununla yetinmemiş, aynı zamanda halkı zorla da olsa Hz. Ali'ye lanet etmeye teşvik etmişlerdir. Bazı kaynaklara göre, Emevî yönetimi, Hz. Ali'nin imajını karalamak amacıyla hadis uydurmak için maddi kaynaklar ayırmış ve bu tür sahte rivayetleri yaymak için çeşitli teşviklerde bulunmuştur.

Şii kaynaklarda, Ebû Tâlib'in dinî durumu ile ilgili olumsuz rivayetlerin, Emevîler döneminde kasıtlı olarak uydurulup hadis şeklinde nakledildiği görüşü yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Bu görüşe göre, Muâviye, Ali ve taraftarlarına karşı kin besleyen bazı kimseleri teşvik ederek, onların Hz. Ali ve Ebû Tâlib aleyhinde hadis uydurmalarını ve bu hadisleri yaymalarını istemiştir. Bu kişiler de Kur'an'daki bazı âyetleri kendi yorumlarıyla, İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid, Katade gibi tanınmış ravilerin adlarıyla ilişkilendirerek yazmış ve halk arasında yaymışlardır. Bazı bilgilere göre ise Kasas süresinin 56. âyetinin Ebû Talib ile ilişkilendirilmesinin de sonradan uydurulduğuna dair kanaatler vardır.⁷⁴ Mutezilî bilgin İbn Ebû'l-Hadîd (öl. 656/1258), bu tür rivayetleri uyduran kişilerin isimlerini de anmıştır. Bu kişilerin başında Ebû Hüreyre, Amr b. As, Muğîre b. Şu'be ve tabiinden Urve b. Zübeyr⁷⁵ gibi önde gelen isimler yer almaktadır. Bu şahıslar, genel olarak Hz. Ali'ye ve özelde Ebû Tâlib'e dair uydurulmuş rivayetleri yaymışlardır.

⁷³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/651.

⁷⁴ Geniş bilgi için bk. Karagöz ve Tagaeva, "Abbasoğulları ve Alioğulları Arasındaki Siyasi Çekişmelerin Edebi Yansımaları", 167-89.

⁷⁵ Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (öl. 58/678) çok hadis rivayet etmesiyle tanınan sahâbîdir. Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Amr b. el-Âs (öl. 43/664) Mısır fatihi olarak tanınan meşhur sahâbî. Mekke fethinden önce 1 Safer 8 tarihinde Müslüman oldu. Amr b. Âs askerleriyle Mısır'a girerek Hz. Ali'nin valisi Muhammed b. Ebû Bekir'i mağlûp edip öldürttü ve bölgenin idaresini yıllar sonra Muâviye'nin valisi sıfatıyla yeniden ele aldı. Ölümüne kadar da bu görevde kaldı. Bk. Ahmet Önkâl, "Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 80; Muğîre b. Şu'be (öl. 50/670) sahâbî, Hz. Peygamber'in kâtiplerindendi ve 130'un üzerinde hadis nakletmiştir. Bu hadislerden dokuza Byhar'i ve Müslim'de yer almakta. Kendisi Muaviye tarafından Kûfe valisi

İbn Ebû'l-Hadîd, başka bir eserinde, Ebû Ca'fer el-İskafi'nin (öl. 240/854) Muâviye, sahabe ve tabiinden bir grup insanı yanına alarak Ali hakkında çirkin rivayetler uydurttuğunu ve halkın ondan uzaklaşmasını sağlamayı hedeflediğini söylemiştir. Ebû Tâlib'in kâfir olarak öldüğü yönündeki rivâyetin de uydurulduğunu da o söylemiştir.⁷⁶ Ayrıca İbn Ebû'l-Hadîd, başka bir açıklamasında Muaviye Osman'ın faziletiyle ilgili hadisleri yayarak Hz. Ali'ye dair olumsuz her türlü rivâyetin de halk arasında dolaşmasını sağladığını aktarmaktadır.⁷⁷ Böylece, Emevîler döneminde Hz. Ali'nin kötülenmesine dair rivayetler geniş bir şekilde yayılmıştır.

Muaviye'nin lanetleme politikası hem bireysel düşmanlıkları derinleştirmiş hem de İslam toplumunun temel yapısını şekillendiren mezhep ayrılıklarına zemin hazırlamıştır. Bu süreç, ilerleyen yıllarda da mezhep çatışmalarının ve ideolojik ayrışmaların devam etmesine neden olmuştur.

1.5. Lanetlemenin Diğer Tarafları

Muaviye ve Ali gibi gruplaşarak birbirlerine lanet okuyan tarafların örneklerinin yanı sıra diğer Müslümanlar arasında da zaman zaman lanetlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu alt başlıkta İslam tarihinin ilk dönemlerinde diğer Müslümanlar arasında gerçekleşen lanetlemeleri ele almaya çalışacağız.

Ele alacağımız bu ilk örnekte Hz. Osman'ın katillerine Emevî yönetiminin küfretmeleri yer almaktadır. Abdülmelik b. Mervan, Alkame b. Safvân b. el-Muharris'i Mekke'ye vali olarak tayin etmiştir. Alkame, minber üzerinde Talha ve Zübeyr'e küfretmiştir. Minberden indikten sonra, Hz. Osman'ın oğlu Ebân'a, Hz. Osman'a yağcılık yapan bu iki şahıs hakkında söylediklerinden razı olup olmadığını sormuştur. Ebân ise, bilakis, onlara küfrederek kendisine kötülük yaptığını ve onların babasının kanına ortak olmalarının kendisi için yeterli olduğunu söylemiştir.

Emevî yönetiminin, halifelik meşruiyeti ve egemenliğini sağlamak adına dinî otoriteleri kullanarak rakiplerini küçümseme veya dışlama stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Alkame'nin Talha ve Zübeyr'e küfretmesi, Emevî yönetiminin, kendi liderliklerini meşrulaştırırken geçmişteki halifelerle ilgili olan olumsuz bakış açılarını yeniden pekiştirmeyi amaçladığını göstermektedir. Ebân'ın cevabı da buna destek olmaktadır. Zira Hz. Osman'ın ailesi, onlara küfretmeyerek hallerini Allah'a havale edip susmaktadırlar. Ancak Emevî yönetimi, onları hedef alarak küfretmektedir. Böylece toplumsal ve siyasî yapılar içinde iktidar mücadelesi, karşıtlarını dışlamak ve küçümsemek amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır.

Ele alacağımız şu lanetleme olayı Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân ile komutan İbnü'l Eş'as (öl. 85/704) arasında gerçekleşmiştir. İbnü'l-Eş'as, özellikle 685 yılında Horasan'da Abbâsîler'in ayaklanmalarına karşı başarılı bir şekilde mücadele etmiş ve halife Yezid'in yanında önemli bir komutan olarak tanınmıştır. Ancak Yezid'in ölümünden sonra

olarak görevlendirilmişti. Bk. İrfan Aycan, "Mugîre b. Şu'be", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 375.; Ürve b. Zübeyr (öl. 94/713) Medineli meşhur yedi fakihden biri, hadis ve siyer âlimi. (İrfan Aycan, "Ürve b. Zübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 183.).

⁷⁶ Ebû Hamid İzzeddin Abdülhamid b. Hibetullah İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu nehci'l-belaga* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1995), 1/358.

⁷⁷ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu nehci'l-belaga*, 3/16.

Halife Abdülmelik'in tahta çıkmasıyla birlikte İbnü'l-Eş'as'ın gücü ve etkisi azalmaya başlamıştır. İbnü'l-Eş'as, Halife Abdülmelik'in yönetimini kabul etmemiş ve ona karşı bir isyan başlatmıştır. İbnü'l-Eş'as, destekçilerini toplayarak Abdülmelik'in yönetimine karşı koymak için bir ordu kurmuştu. Ancak Halife Abdülmelik, İbnü'l-Eş'as'a güçlü bir karşılık vererek onu başarılı bir şekilde baskılamıştır. Sonra İbnü'l-Eş'as tutuklanarak Abdülmelik'in yanına getirilmiştir. Abdülmelik, kendisine yapan iyiliklere rağmen kendisine Basra minberinde lanet okuduğundan ve küfrettiğinden haberdar olduğunu söylemiştir. İbnü'l-Eş'as ise söylediklerinin hepsini kabul etmiştir. Sonra İbnü'l-Eş'as, idam edilerek öldürülmüştür.⁷⁸

Burada geçen lanetleme olayı, iktidar mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, bir kişinin iktidara karşı geldiğini ve ona savaş açtığını göstermek amacıyla, halk arasında o kişiye lanet okuma ve küfretme geleneğinin var olduğunu göstermektedir. Yani, iktidar ile mücadele edenler karşısındaki kişiyi toplum nEzdinde itibarsızlaştırmak için lanetlemeye başvurmuştur.

Abbâsîlerin kendi içinde de iktidar mücadeleleri olmuştur. Buna örnek Ebû'l-Abbâs, Ebû Seleme ve Ebû Müslim el-Horasanî arasında gerçekleşen olaydır. Ebû Müslim, Abbâsî Devrimi'nin liderlerinden biridir. Emevî yönetimine karşı halkı isyana teşvik ederek Abbâsîlerin iktidara gelmesini sağlayan en önemli figürdür.⁷⁹ Ebû Seleme ise Ebû Müslim'in en yakın yardımcılarından biri ve Abbâsî devrinin kuruluşunda rol oynayan birisidir.⁸⁰ Ancak sonraki dönemlerde Ebû Müslim (öl. 137/755) ile Ebû Seleme'nin (öl. 132/750) arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Ebû Seleme, Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'a biat etmek için Kûfe'ye gitmişti. Ebû'l-Abbâs, Ebû Seleme'yi vezir olarak yanına tutarak karşısına geçmesini engellemek istiyordu. Ancak Ebû Seleme, Ali evlâdının hilafete daha çok hak sahibi oldukları düşüncesini halk arasında yaymaya devam ediyordu ve bu konuda güçlü bir konumu vardı. Bu durum ise Ebû'l-Abbâs ile Ebû Seleme arasındaki güvensizliği daha da arttırdı. Bu anlaşmazlıklardan dolayı Ebû'l-Abbâs, Ebû Müslim'e Ebû Seleme'nin öldürülmesi konusunda görüşünü sordu. Bunun üzerine Ebû Müslim, Ebû Seleme'yi öldürmesi için Mürâr b. Enes'i gönderdi. Mürâr, geceleyin Ebû Seleme'yi öldürdü. Ebû Seleme'nin ölümünden sonra Ebû Müslim'in casusu olan ve ona haber taşıyan Ebû Cehm b. Atıyye, bütün komutanları topladı. Onlara çıkıp Ebû Seleme'nin Allah'a, Peygamber'e ve imamlara ihanet eden birisi olduğunu söyleyerek ona lânet edilmesini sağladı. Bunun üzerine Süleyman b. Muhâcir el-Becelî, Ebû Seleme'nin öldürülmesini ve ona duyulan nefreti ele alarak,

“Vezir Âl-i Muhammed'in veziriydi

Öldü, kim buğzederse sana, vezir olur”

şeklinde bir söz söyledi.⁸¹ Ebû Müslim'in Ebû Seleme'yi öldürmesi, Abbâsîler içindeki siyasi çatışmaların ne kadar büyük bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Ebû Seleme'nin öldürülmesinin ardından, onun “ihanet” ile suçlanması ve ona lânet edilmesi, Abbâsîler

⁷⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/354.

⁷⁹ Hakkı Dursun Yıldız, “Ebû Müslim-i Horasanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 197.

⁸⁰ Hakkı Dursun Yıldız, “Ebû Seleme el-Hallâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 229.

⁸¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/593.

içindeki ilişkilerin ne kadar acımasız hale geldiğini göstermektedir. Ebû Seleme, bir zamanlar devrimi kurmada önemli bir figürken, iktidar mücadelesinin en acımasız sonucu olarak öldürülüp, düşmanlaştırılmıştır. Bu olay yalnızca Abbâsîlerin içindeki siyasi hesaplaşmaların şiddetini değil, aynı zamanda iktidarın ve gücün insanları nasıl birbirine düşman edebileceğine bir örnektir.

İlk dönem lanetleme örneklerinden birisi yine Abbasîler'in içinde iktidar paylaşamama sebebinden kaynaklanmıştır. Bu çatışma Halife Ebû Cafer el-Mansur (öl. 158/775) ve Ebû Müslim arasında gerçekleşmiştir. Ebû Müslim Abbasîlerin kuruluş döneminde büyük bir rol oynayan ve halifelerin en güvenilir komutanlarından biriydi. Ancak Halife Mansur ile aralarında ilişkiler gerginleşmeye başlamıştı. Mansur, Ebû Müslim'in gücünü kontrol etmek için çeşitli yöntemler denemiştir. Abdullah b. Ali isyanının bastırılmasının ardından, Ebû Müslim'in gücü artmış ve Mansûr, onun bu nüfuzundan endişelenmeye başlamıştır. Ebû Müslim, başarılı bir şekilde isyanı bastırmış ve hazineyi ele geçirmiştir, bu da onun gücünü daha da pekiştirmiştir. Halife Mansûr, Ebû Müslim'in merkeze yakın bir yerde kalmasını istemiş ancak Ebû Müslim, bunu reddederek Horasan'a dönmüştür. Mansûr, onu ikna etmeye çalışmış ve sonunda Ebû Müslim'i Rûmiye'ye davet etmiş, davet sırasında saraya yerleştirilen adamlar, Ebû Müslim'i öldürmüştür. Halife Mansûr, Ebû Müslim'in öldürülmesinin ardından komutanlarını yatıştırmak amacıyla onlara para ve ödüller vererek, olası bir karşı duruşu engellemeye çalışmıştır.⁸² Ayrıca Ebû Müslim öldürülünce Halife Mansûr, halka para (atıyye) verilmesini emretmiştir. Bu ödeme karşılığında insanlar, Ebû Müslim'in ölümüne onay verdiklerini göstermek için Mansur'a biat etmişler ve ona lanet okumuşlardır.⁸³

Böylece Mansur, halkın tepkisini kontrol etmek ve Ebû Müslim'in öldürülmesini kabul ettirmek istemiş olabilir. Aynı zamanda insanlar Ebû Müslim'e lanet okurken, Mansûr da bu şekilde karşıt görüşleri ve isyan potansiyelini engellemeyi hedeflemiştir. Bu olaydan hareketle lanetlemenin, sadece ölümün meşrulaştırılması değil, halk üzerinde bir kontrol sağlamak ve kendi yönetimini güçlendirmek için kullanılan bir araç haline geldiğini söyleyebiliriz.

Alioğullarına mensup İbrahim b. Abdullah'ın (öl. 145/763) Halife Mansur'a karşı yaptığı lanetlemeye de şahit olmaktayız. Kendisi Hz. Hasan'ın torunlarından Abdullah el-Mahz'ın oğludur ve Abbasî halifesi Mansur'a isyan etmesiyle meşhurdur.⁸⁴ Rivâyete göre İbrahim b. Abdullah siyah bir sarık sararak Cuma hutbesine çıkıp Mansur'a lanet okumuştur. Sonraki cumartesi günü ise yine konuşma yapmış ve Mansur'un Ebû Talib'in ailesinden öldürdüğü şahıslardan bahsetmiştir. Bu esnada kendisi ağlamış, dinleyenleri de ağlatmıştır.⁸⁵

İbrahim b. Abdullah'ın siyah bir sarık sararak Cuma hutbesine çıkması hem direnişini simgeleyen bir işaret hem de halkı toplayarak güçlü bir mesaj verme çabası olarak değerlendirilebilir. Mansûr'a lanet okuması, iktidara karşı olanların bir tür siyasi söylem birliğinde olduklarını göstermektedir. Çünkü lanetleme, sadece dinî bir beddua olmaktan çok, iktidarın adaletsizliklerine karşı bir başkaldırı simgesine dönüşmüştür. İbrahim b. Abdullah'ın cumartesi günü yaptığı konuşma, Mansûr'un zulümlerini ifşa ederek, halkın hafızasında o dönemin acılarını taze tutmayı amaçlamıştır. Ebû Talib'in ailesine karşı

⁸² İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman*, 3/154.

⁸³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/653.

⁸⁴ Mustafa Öz, "İbrâhim b. Abdallah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 283.

⁸⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/677.

yapılan zulmü dile getirerek, sadece Mansûr'un yönetimine karşı duyduğu öfkeyi değil, aynı zamanda Abbasîlerin iktidarını meşrulaştıran soy bağlantısını da sorgulamıştır.

Dışlama olarak kullanılan tekfir edici ifadelerle diğer bir örnek, Ebû Cafer el-Mansur'a Süleyman b. Habib tarafından küfredilmesidir. Mansur, soydaşı Abdullah b. Muaviye'nin Batı İran'da başlattığı isyana katılmıştır. Abdullah b. Muaviye, Mansur'u İzec şehrine vergi tahsil etmek üzere görevlendirmiştir. Ancak Mansur, topladığı vergileri Abdullah'a göndermeyip Basra'ya kaçmıştır. Ehvaz bölgesinin başkanı olan Süleyman b. Habib tarafından yakalanan Mansur'un paraları tazmin edilmiş, ona ve taraftarlarına küfredilerek 40 kırbaç ceza uygulanmıştır.⁸⁶

Başka bir örnek, Alioğulları taraftarları arasında gerçekleşmiştir. İlk Abbasî halifesi Ebü'l-Abbas halife olmadan önce Abdullah b. Hasan, kendi iki oğlunu halife olmaları için aday göstermiştir. Bu sebeple oğlu Muhammed'e "Mehdî" ve "en-Nefsüzzekiye" gibi zühd, takva ve mürüvvet sahibi anlamlarını taşıyan lakapları vermiştir. Ayrıca, Beyan b. Sem'an ve Muğire b. Saîd el-İclî, Muhammed'in yeryüzüne adalet getireceği, insanları zulümden kurtararak huzurlu ve mutlu bir hayata kavuşturacağına dair rivayetler yaymışlardır. Ancak, bu iki kişi aynı zamanda Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in taraftarlarını tekfir etmişlerdir. Bunun üzerine, Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in Şii takipçilerinden Ebû Hüreyre el-İclî, şu şiiri söylemiştir:

Ey Ebû Ca'fer! Sen imamsın,

İmanın razı olduğuna razı olur, onu sever ve biat ederiz.

Bazı adamlar bize geldiler, sizinle ilgili yeni şeyler [hadisler] taşıyorlar.

Sineler daralmıştır o hadislerle,

Muğire'nin sizden naklettiği bazı hadisler,

*Oysa işlerin en kötüsü yeni çıkarılan bidatlerdir.*⁸⁷

Burada da Hasanoğulları'nın taraftarlarının, Hüseyinoğulları'nın taraftarlarını tekfir ederek onların iktidara gelmelerini istemediklerini ve bu mücadelenin yalnızca dinî değil, aynı zamanda siyasi bir çatışma olduğunu göstermektedir. Bu örnekte aynı aileden gelen ve birbirine yakın olan grupların, iktidar mücadelesi nedeniyle birbirlerine karşı düşmanca tavırlar sergiledikleri görülmektedir. Hasanoğulları ile Hüseyinoğulları'nın taraftarları arasındaki tekfirci yaklaşım, iktidar mücadelesinin dinî temellerle ne denli iç içe geçtiğini ve her iki tarafın da kendi çıkarlarını korumak adına dinî argümanları nasıl kullanabildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Başka bir rivayette insanların Yezid b. Muaviye'ye (öl. 64/683) saldırıp onu hilafet makamından indirmek istedikleri ve İbnü'z-Zübeyr'e biat etmeye meylettikleri bildirilmiştir. Bu yüzden Abdullah b. Ömer b. Hattâb ve Abdullah b. Mutî, Kureys'ten bazı adamlarla İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına gelmişler ve onlarla beraber Yezid'e karşı çıkmasını istemişlerdir. İbnü'l-Hanefiyye ne diye karşı çıkacağını sorunca Yezid'in küfre girdiğini ve günahkâr olduğunu, içki içip dinden çıktığını söylemişlerdir. İbnü'l-Hanefiyye (öl. 81/700), onlara Allah'tan korkmalarını ve suçlamalarında kendilerinin şahit olmaları gerektiğini ve Yezid'in bir kötülük yaptığını göremediğini söyleyerek reddetmiştir.⁸⁸

⁸⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/718.

⁸⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/272.

⁸⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/412.

“Yezid’in küfre girmesi” gibi bir suçlama, dinî liderlerin ve toplumsal otoritelerin, bir kişinin davranışlarını yalnızca dinî hükümlerle değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Buradaki tekfir (kâfir ilan etme) yaklaşımı, İslam tarihinin ilk dönemlerinde sadece siyasi bir çekişme aracı değil aynı zamanda dinî bir ayrışmanın da aracı olduğunu göstermektedir. Yezid’in içki içmesi gibi bir eylemi onun dinî açıdan dışlanmasına gerekçe olarak sunulmakta, bu da dinî bir delilin siyasi otoriteye karşı kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Ancak İbnü’l-Hanefiyye’nin cevabı, önemli bir noktayı vurgulamaktadır. İbnü’l-Hanefiyye, suçlamaların somut delillere dayanması gerektiğini belirtmiş ve Yezid’in eylemlerinde açık bir kötülük görmediğini söylemiştir. Bu tutum, İslam’da tekfirin ve birini “kâfir” olarak ilan etmenin ciddi ve dikkatle yapılması gereken bir işlem olduğunun altını çizmektedir.

Aşağıda ele alacağımız örnekler, çekişmelerin Emevî iktidarının içinde de var olduğunu göstermektedir. Muaviye b. Yezid’ten sonra Mervan b. el-Hakem hilafete gelince Muaviye’nin kardeşi olan Halid b. Yezid’i kendisinden uzakta tutarak ona kaba davranır. Bir gün Halid, Mervân’a şu şiiri okuyarak yanına girer:

*İnsanlar, artık senin ahit verdiğin insanlar değil,
Yurt da artık senin bildiğin yurt değil.*

Bu şiiri duyan Mervân ona çok ağır ifadelerle hakaret etmiştir. Bu olayı duyan Halid’in annesinin Mervan’ı bir tuzak sonucunda nefessiz bırakarak öldürdüğü kaydedilmektedir.⁸⁹

Muaviye b. Yezid’den sonra Mervan b. el-Hakem’in hilafete gelmesiyle, Mervan’ın iktidarını pekiştirmeye çalıştığı ve Muaviye’nin kardeşi Halid b. Yezid’i kendisinden uzak tutma çabası gözlemlenmektedir. Halid’in, Mervan’a hitaben okuduğu şiirle, eski bağlılık ve ittifakların artık geçerliliğini yitirdiğini ima etmesi, onun Mervan’ın yönetimine karşı olan rahatsızlığını ve isyanını dile getirmektedir. Mervan’ın, bu şiir karşısında verdiği tepki ise, Halid’e küfretmek olmuştur. Küfür, burada sadece bir dilsel saldırı değil, aynı zamanda Mervan’ın iktidarını sorgulayan bir kişiye karşı gösterdiği güç mücadelesinin bir parçası haline gelmiştir. Küfür, burada bir güç gösterisi ve aşağılamanın aracı olarak kullanılmış ve sonunda Halid’in annesi tarafından gerçekleştirilen suikastle sonuçlanmıştır.

Başka bir rivayette Abdullah b. Zübeyr, Hakem b. Ebü’l-Âs’a küfreden bir adamı duymaktadır. Ona Hakem’e küfretmemesini, zira o emanete sâdık biri olduğunu, ancak Mervân’a ve Mervân’ın oğlu Abdülmelik’e küfretmelerini söylemektedir.⁹⁰ Başka bir rivayete göre ise Abdullah b. Zübeyr Mekke’de hutbe irad ettiği sırada Abdülmelik’in aleyhinde konuşuyor ve Mervanoğullarının kötülüklerini anlatıp şöyle diyordu: “Hz. Peygamber, Hakem’e (Abdülmelik’in dedesi) ve onun nesline lanet etti. Hz. Peygamber (s.a.s) onu kovdu ve lanetledi.”⁹¹ Bu iki rivayetten Abdullah b. Zübeyr’in Mervanoğulları’na karşı beslediği derin düşmanlığın sert bir üslupla onlara lanet ederek dışa vurduğunu gözlemlemek mümkündür.

Emevîler’in zalim valisi olarak bilinen Haccâc b. Yusuf’un (öl. 95/714) insanları küfür ile ithamları hakkındaki örneklere de değinmek gerekmektedir. Bu dönemde Emevî iktidarına karşı Hâricîlerin isyanı, Abdullah b. Zübeyr ayaklanması ve Hz. Ali’nin taraftarlarının

⁸⁹ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 3/700.

⁹⁰ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 4/258.

⁹¹ Mehmet Azimli, *Şiyeri Farklı Okumak*, 167.

oluşturduğu kargaşa ortamı daha çok Irak/Kûfe’de kendini göstermiştir. Kûfe’ye sert ve baskıcı tavırlara sahip Haccâc b. Yusuf vali olarak atanmıştır. Haccâc’ın bu isyancı gruplara yönelik söylemleri, onun sert yaklaşımını ve muhalifleri kâfir olarak nitelendirme eğiliminde olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Emevîlere olan aşırı bağlılığıyla bilinen Haccâc, Emevî iktidarına karşı durmanın küfür olduğunu düşünüyordu.⁹² Bu görüş doğrultusunda Deyrûl-Cemâcım Savaşı⁹³ sırasında yakalanan isyancılara kâfir olduklarını kabul ettikleri takdirde serbest bırakılacakları, kabul etmeyenlerin ise idam edileceği hükmünü vermiştir.⁹⁴

Haccâc’ın bu sert ve zâlim tutumuna karşılık bazı kimseler de onu kâfir olarak nitelendirmişlerdir. Söz gelimi Saîd b. Cübeyr, Haccâc’a karşı ayaklanma sırasında “Vallahi o inkâr edinceye kadar (قد كفر) ona karşı ayaklanmadım.” dediği geçmektedir.⁹⁵ Diğer bir rivayette Kâsım b. Muhaymira’nın “Haccâc İslam’ın bağlarını çürüttü/kopardı.” gibi örnekler de bulunmaktadır.⁹⁶

Haccâc’ı, Emevî halifeliğini yücelten sözlerinden dolayı tekfir edenler de olmuştur. Haccâc, Emevîler’e o kadar sadakatle bağlıdır ki ona takılan “Küleyb” (köpek yavrusu) lakabıyla da tanınmıştır.⁹⁷ Haccâc’ın Emevî iktidarını savunması sırasında şu cümleyi kurduğu aktarılmaktadır: “Sizin bir işinizi gördürmek için gönderdiğimiz rasûl mü daha kıymetlidir, yoksa aileniz üzerinde halef bıraktığınız (halifeniz) mi daha kıymetlidir?”. Onun bu sözlerini duyan Büzey b. Halid b. Dabbî, “Vallahi artık senin arkanda asla namaz kılmayacağım. Sana karşı savaşılan bir topluluğu görürsem, onlarla beraber mutlaka sana karşı savaşırım.” diyerek tepki vermiştir.⁹⁸

Haccâc’ın ilginç bir şekilde kendisini olumlu anlamda “kâfir/inkârcı” olarak tanımladığına dair bazı rivayetler de bulunmaktadır. Ebû Hafs es-Sakâfî’nin aktardığına göre, Haccâc bir gün hutbe verirken sağa dönüp “Kesinlikle Haccâc kâfirdir.” demiş, ardından başını eğip “Şüphesiz Haccâc kâfirdir.” diyerek bu sözünü yinelemiş, sonra sol tarafa dönüp tekrar “Kesinlikle Haccâc kâfirdir.” demiştir. Bunu birkaç kez tekrarladıktan sonra, “Ey Iraklılar, Lât ve Uzza’nın inkâr edicisidir.” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁹⁹ Ayrıca Mâlik b. Dinâr da Haccâc’ın bir hutbede “Haccâc kâfirdir.” dediğini ve bunun anlamını merak ederken Haccâc’ın “Haccâc, çarşamba gününün doru katırının inkâr edicisidir.” şeklinde ifade ettiğini nakletmiştir.¹⁰⁰ Eğer Haccâc gerçekten bu ifadeleri kullanmışsa, bu durumu onun kendisini kâfirlikle suçlayanlara yönelik bir karşılık olarak değerlendirmek mümkündür. Bu tür bir söylem Haccâc’ın kendi politik ve dinî duruşunu savunma şekli olarak yorumlanabilir. Kendisini kâfirlikle suçlayanları ve onu eleştirenleri belki de dinî ya da siyasi bir tehdit olarak algılayarak, bu tür bir söylemle onların suçlamalarını geçersiz kılmaya çalışmış olabilir.

⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/151.

⁹³ Deyrûlcemâcım, İslâm tarihinde Sicistan’ın fethiyle görevlendirilen İbnü’l-Eş’as’ın Kûfe valisi Haccâc’ın emirlerine karşı gelerek ona isyan etmesiyle başlayan ve yenilgisiyle sonuçlanan savaş.(Nuri Ünlü, “Deyrûlcemâcım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 270.

⁹⁴ Bk. İbn Kuteybe, *el-İmame ve’s-siyase*, 2/56; İbn Abdürabbih, *el-İkdü’l-ferid*, 2/50-51, 296-97; 5/312-313.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/156.

⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/157.

⁹⁷ İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 427.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/151.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/151.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/151.

Ziyâd, şehrin ileri gelenlerine mektup yazarak, tutuklu olan bu kişiler aleyhine ifadelerini yazılı olarak hazırlamalarını emretti. Bu kişiler kendi ifadelerini yazmaya başladılar. Bunlardan ilk olarak Ebû Bürde b. Ebû Musa ifadesini şöyle yazdı: “Bu Ebû Bürde b. Ebû Musa’nın, Allah için yapmış olduğu bir tanıklıktır: Hucr, otoriteye itaat etmeyi tanımamakta, toplumda ayrılık çıkarmakta, Halife’ye lânet okumakta, savaş çağrısı yapmış bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da etrafında bir cemaat oluşup, o onlara (Halife’ye ettikleri) biatlarını bozmaya ve Halife’yi tanımamaya çağırmaktadır. Bu şekilde de Allah’a karşı büyük bir nankörlük yapmış ve çirkin bir mâsiyet işlemiştir.” Bunun üzerine Ziyâd, diğerlerinden de onun gibi tanıklık yapmalarını istedi.¹⁰¹ Böylece mektup aracılığıyla lanetlemenin teşvik, hatta emredildiği ve buradan da beklenen sonuç alındığı görülmektedir.

2. Lanetlemede Kullanılan İfadeler

Müslümanlar arasında yaşanan tartışmalar ve anlaşmazlıklar zaman zaman hakaret, lanetleme ve sövme gibi dışlayıcı dil kullanımına yol açmıştır. Bu tür dil sadece kelime kullanımı değil aynı zamanda bir ideolojiyi, inancı ya da grubu reddetmenin bir biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sert üslup bu tür ifadelerin ortak özelliği olup bir yandan öfke ve nefretten doğan bir dışa vurum olarak diğer yandan dinî ya da ideolojik üstünlük taslama çabası olarak görülmüştür. Ancak bu tür sert dil, toplumsal huzuru ve birliği zedeleyen bir etki yaratmıştır. Aşağıda ilk dönem Müslümanlarının birbirlerine karşı lanetleme konusunda en çok kullandıkları ifadelerin anlamlarına yer verilmiştir:

Lanet etmek (لعن) fiili: “Lânet” kelimesi, kökeni Arapçaya dayanan ve Türkçeye bu dilden geçmiş bir terimdir. Kökeni **la’n** kelimesinden türeyen ve sözlükte “kovmak, uzaklaştırmak, iyilik ve faydadan mahrum bırakmak” anlamına gelmektedir. Türkçede isim olarak, genellikle Tanrı’nın merhametinden yoksun olma durumunu ifade eder.¹⁰² Terimsel anlamda ise “lânet”, hem dünya hem de ahiret bağlamında, ilahi rahmetin, kabulün ve yardımın kesilmesi olarak tanımlanır.¹⁰³ Bu bağlamda lânet, bir kişinin veya varlığın Tanrı’nın ilahi yardımı ve merhametinden mahrum bırakılması anlamına gelir ve bu durumun hem dünyevi hem de ahiret sonuçları olabileceği vurgulanır.

Lanetleme, Kur’ân-ı Kerim’de, hadislerde ve İslam tarihinde en sık görülen olgulardandır. Kur’ân’da “lanet” kelimesi, Allah’ın rahmetinden mahrum bırakma anlamında kullanılır ve genellikle adaletsiz davranışlar ve inançsızlık karşısında ilahi öfkeyi ifade eder. Söz gelimi Nisa süresinin 93. âyetinde şöyle buyrulur: “*Kim bir mümini kasıtlı olarak öldürürse, onun cezası cehennemdir; orada ebedi kalacaktır. Allah ona öfkelenmiş, ona lanet etmiştir ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.*” Bu ayetten mümin bir kişiyi haksız yere öldürenlerin Allah’ın rahmetinden mahrum kalacağı ve sürekli azap göreceği anlaşılmaktadır. Burada “lanet” kelimesi, ilahi öfkenin ve cezanın ifadesidir. Lanet kelimesi ahlaki ve dinî yönlerden kötü diye kabul edilen davranışları sergileyenler için de kullanılmıştır.

Lanet kelimesi İslam tarihinde siyasi ve toplumsal olaylarla ilgili olarak da kullanılmıştır. Örneğin, Hz. Ali kendisine karşı çıkanları lanetlemiştir. Hz. Ali hakem kararını kabul

¹⁰¹ Belâzürî, *Ensâbü’l-üşraf*, 3/272.

¹⁰² “Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük” (Ankara: TDK Yayınları, 2005), 1298.

¹⁰³ Râğıb el-isfahânî, *Müfredâtü Elfâz*’l- Kur’ân, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 1330.

etmeyerek her gün öğle namazını kıldığında kunut duası okur ve şöyle derdi: “Allah’ım! Muaviye, Amr, Ebû Musa, Habib b. Mesleme, Abdurrahman b. Halid, Dahhak b. Kays ve Velid b. Ukbe’ye lanet eyle!”¹⁰⁴ Bu tür ifadeler, dönemin siyasi ve toplumsal çatışmalarının bir parçası olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak, İslam tarihinde “lanet” ifadesi hem dinî metinlerde hem de toplumsal uygulamalarda çeşitli anlam ve kullanımlara sahip olup, ilahi ceza, ahlaki kınama gibi çok boyutlu işlevler görmüştür.

Sövmek (سب): Sövmek kelimesi Arapçadaki “sebb” kelimesinden türeyip Türkçede “ağır ve kötü söz söyleme, ırza ve namusa dokunan ayıp ve çirkin ifadeler kullanma, küfretme” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁵ Kuran’da “sebb” kelimesi En’âm süresinin 108. âyetinde geçmektedir: “Allah’tan başkasına tapanlara **kötü söz** söylemeyin; sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler.” Burada “kötü söz söylemek” ifadesi, hakaret etmek, aşağılamak ve olumsuz bir dil kullanmak anlamına gelir. Bu tür bir dil kullanımı hem karşı tarafın duygularını zedeleyebilir hem de toplumsal huzuru bozan bir etki yaratabilir.

Sövmek kelimesi, genel olarak bir kişiye veya onun anısına hakaret etme, aşağılayıcı veya incitici sözler söyleme anlamında kullanılmaktadır. Sövmenin bu anlamı bazı hadislerde de geçmektedir. Söz gelimi Hz. Peygamber Ebû Uhayha’nın kabrine rastlar. O sırada Hz. Ebû Bekir bir kabre yönelerek Allah ve Resulüne karşı çıktığı için kabrin sahibine lânet eder (لعن الله). Bunun üzerine Ebû Uhayha’nın iki oğlu, Amr ve Ebân da Hz. Ebû Bekir’in babası Ebû Kuhâfe’ye lânet ederler. Zira “o misafiri ağırlamazdı, zararı defetmezdi” derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ölümlere sövmenin hayattakilere eziyet vereceğini, şayet sövülecekse genellenebileceğini yani isim belirtilmemesi gerektiğini söyler. (سب الأَمْواتِ يُوْذِي الأَحْيَاءِ فَإِذَا)¹⁰⁶ Ölümler üzerine sövmenin getirdiği zarar hem toplumsal hem de manevi açıdan önemlidir. İslam geleneğinde ölen kişilere saygı göstermek esastır; bu nedenle onların arkasından olumsuz sözler sarf etmek hoş karşılanmaz. Hz. Peygamber, bu durumu vurgulayarak, ölümlerin ruhlarına sövmenin, onların hayatta kalan aileleri ve yakınları üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını belirtir. Rivâyet, “sövmek” kavramının derin anlamlarını ortaya koymakta ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ölümler hakkında söylenen olumsuz sözlerin, hayattakilere olan etkisi, toplumdaki huzuru bozma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle İslam’da ölümlerin ruhlarına karşı saygılı olmak esastır.

Sövmek ve lanetleme, her ikisi de olumsuz duyguları ifade etse de farklı anlam ve niyetler taşımaktadır. Sövmek, birine ağır hakaretlerde bulunmak, aşağılayıcı ve incitici sözler söylemektir. Genellikle öfke, kin veya küçümseme duyguları ile yapılır. Lanetleme ise dinî bağlamda birine kötü bir kader dileyen bir eylemdir. Söz gelimi rivayetlerin birinde Zübeyr b. Hubeyb, Tâlibîlerden olan bir kişinin Muâviye’ye söveceğini söylediğini işitir. Tâlibîler arasında Muâviye’ye en şiddetli bir şekilde buğz ve adavet ettiği hâlde Zübeyr o adama

¹⁰⁴ Müzâhim, *Vak’atu Sıffin*, 552; Belâzürî, *Ensâbü’l-‘aşraf*, 2/121.

¹⁰⁵ “Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük”, 1350.

¹⁰⁶ Belâzürî, *Ensâbü’l-‘aşraf*, 1/178.

sövmenin doğru olmadığını, onun böyle bir muameleye layık olmadığını ve düşmanlık eden bir kimse onu ya lânetler veya onu tekfir edeceğini söyler. Bu rivayetten anlaşılır ki sövmek genellikle kişisel bir saldırı içerdiği için, doğrudan birini hedef alır ve onun onurunu zedelemektedir. Lanetleme ise daha çok soyut bir dilektir. Bu durum, genellikle kişisel ilişkilerden ziyade daha geniş anlama sahiptir.

Şetm (شتم): Arapçada “küfretmek” veya “hakaret etmek” anlamına gelir. Sözlük anlamı genellikle birine kötü söz söylemek veya onu aşağılamak demektir. Terim anlamı ise, bir kişinin başkalarına karşı saygısızca veya saldırgan bir şekilde davranması ya da kötü bir dil kullanması durumunu ifade etmektedir.¹⁰⁷

Müslüman toplumun içinde şetm etme (küfretme) olaylarının geçtiği bilinmektedir. Mesela Yezîd b. Velîd’in hilafette olduğu dönemde Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervan, Irak’a vali olarak atanmıştır. Abdullah b. Mu’âviye, Kûfe’de isyan ederek kendi hilafetini ilan etmiştir. Abdullah b. Ömer, onunla savaşıp mağlup eder. Ancak Abdullah b. Mu’âviye, Medâin’e geçer ve burada bir grup insan toplar. Daha sonra Hulvân’a gidip orada güç kazanır. Kendi adına para bastırır ve paraların üzerine İslam’ın öğretilerine vurgu yapan bir ayet yazdırır. İsfahan ve diğer Fars topraklarına hâkim olur. Ehvâz’da ise Abdullah b. Ömer tarafından atanmış olan Süleymân b. Habîb bulunmaktadır. Bu sırada Ebû Ca’fer Mansûr, Abdullah b. Mu’âviye’nin yanına gider ve Ehvâz’ın İzec bölgesine atanır. Mansûr, bölgedeki haracı toplamaya başlar. Ancak Abdullah b. Mu’âviye’nin durumu zayıflarken, Süleymân b. Habîb güçlenir. Mansûr, Basra’ya kaçmaya çalışır ama yakalanır. Süleymân, Mansûr’a 40 kırbaç vurup ona ve taraftarlarına küfrederek (وشتمه). Onu hapse atıp öldürmek ister. Fakat Süfyân b. Mu’âviye b. Yezîd b. Mühelleb ve Yezîd b. Hâtim b. Kabîsa b. Mühelleb onu serbest bırakmaya ikna ederler.¹⁰⁸

Rivayetteki Abdullah b. Mu’âviye’nin para bastırması ve İslami bir mesajı paralarına yazdırması, onun meşruiyet arayışını göstermektedir. Ancak Süleymân b. Habîb b. Mühelleb ile olan çatışma ve onun sonunda Mansûr’a uyguladığı şiddet ve küfretmesi iktidar mücadelesinin ne kadar sert olduğunu ortaya koymaktadır. Süleymân b. Habîb’in Mansûr’a küfretmesi, iktidarını sağlamlaştırma çabasının bir sonucudur.

Küfür (الكفر): Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük yapmak” gibi anlamlara gelen küfür (kefir, küfûr, küfrân), terimsel olarak genellikle “Allah’tan gelen öğretileri kabul etmeyip peygamberi yalanlamak, ona inanmayı reddetmek” şeklinde tanımlanır.¹⁰⁹

İtikadî anlamda küfre düşmeyi bildiren örneklerden biri, bazı Müslümanların Hz. Osman’ı tekfir etmeleridir. Örneğin, Ammar b. Yasir ve Abdullah b. Veda, Hz. Osman’a yönelik olarak “Bizler küfre, senden daha yakın bir kâfir tanımıyoruz” şeklinde bir ifade kullanmışlardır.¹¹⁰ Rivâyete göre bu ifadeden sonra daha sert bir biçimde Hz. Osman’ı tekfir etmişler ve “Allah’ın Rasulü’nün sünnetine muhalefet ettiğin ve Allah’ın indirdiği hükümlere karşı çıkıp farklı hükümler verdiğin için kâfirsin. Allah seni kitabında kâfir

¹⁰⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî İbn Düreyd, *Cemheretü'l-lüga* (Beyrut: Daru'l-ilm, 1987), 1/69; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye* (Beyrut: Daru'l-ilm, 1987), 1/145; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, 1/457.

¹⁰⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-çeraf*, 1/718.

¹⁰⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, 189.

¹¹⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, 170.

olarak nitelendirmiştir” demişlerdir. Bu söylemler Hz. Osman’ı açıkça tekfir etme ve onu Allah’a karşı geldiği için kâfir ilan etme anlamına gelmektedir. Bu durum tekfir etme eyleminin itikadî açıdan sapma olarak değerlendirilmesinin bir örneğini teşkil etmektedir.

Ancak küfür yalnızca itikadî bir kavram olarak değil aynı zamanda karşı tarafı nankörlük ve isyanla suçlama anlamında da kullanılmıştır. Örneğin, Hz. Osman’ın Muaviye’ye yardım etmesi için yazdığı mektupta “Medineliler küfre düştüler (كفروا)” şeklinde bir ifadede bulunduğu nakledilmektedir.¹¹¹ Bu ifade Medine halkının, Hz. Osman’ın otoritesine ve yönetimine karşı gösterdiği isyan ve nankörlükle ilişkilendirilerek onları küfre düşmekle itham etmektedir. Bu durum küfür teriminin yalnızca dinî inançları sorgulama değil aynı zamanda siyasi ve toplumsal bağlamda da kullanılabileceğini gösteren önemli bir örnektir.

3. Lanetleme Süreleri

İslam tarihinin ilk dönemlerinde gerçekleşen lanetleme ve hakaretler hem dinî hem de siyasi bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür uygulamaların süreleri genellikle dönemin toplumsal, siyasi ve dinî çatışmalarının ne kadar derin olduğunu yansıtmaktadır. Bu tür uygulamalar hem Hz. Peygamber’in döneminde hem de sonraki dönemlerde sahabe arasında da gerçekleşmiştir.

Lanetlemeler, İslam tarihinin ilk dönemlerinde kısa süreli ve uzun süreli olmak üzere farklı zaman dilimlerinde ve koşullarda gerçekleşmiş olup, bu süreçler genellikle dönemin siyasi ve dinî çatışmalarıyla şekillenmiştir. Kısa süreli lanetlemeler, genellikle belirli bir olay, şahıs veya durum karşısında, ani bir tepki olarak ortaya çıkarken, uzun süreli lanetlemeler ise genellikle süregeldiği siyasi çekişmelerin ve toplumsal kutuplaşmaların bir sonucu olarak sistematik hale gelmiştir. Dolayısıyla lanetleme uygulamalarını kısa süreli ve uzun süreli olarak tasnif etmek, sadece siyasi çekişmelerin değil, aynı zamanda dinî öğretilerin ve toplumsal yapının nasıl evrildiğini anlamaya yardımcı olacaktır.

Kısa süreli lanetlemeler özellikle belirli bir savaş veya çatışma sonrasında, örneğin Hz. Peygamber’in düşmanlarına yönelik bedduaları gibi, anlık bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Uzun süreli lanetlemeler ise Hz. Ali ve Muaviye arasındaki karşılıklı hakaret ve lanetlerin Emevî döneminin belirli bir zaman dilimi boyunca devam etmesi gibi, siyasi iktidarların ve yönetim anlayışlarının uzun vadeli ihtiras ve hırslarından beslenmiştir. Bu tür bir tasnif, lanetlemenin sadece bir dinî uygulama değil, aynı zamanda siyasi bir strateji ve toplumsal bir etki aracı olarak nasıl kullanıldığını incelemeyi kolaylaştıracaktır.

Kısa süreli lanetlemeler, genellikle belirli bir olayın ya da durumun doğurduğu duygusal tepkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür lanetlemeler, anlık öfke, üzüntü, kıskançlık veya adaletsizlik duygusunun bir sonucu olarak, çok uzun sürmeden belirli bir zaman diliminde devam etmektedir ve genellikle birkaç günle sınırlıdır. Hz. Peygamber’in, özellikle Recî Vak’ası ve Bi’rîmaûne gibi olaylar sonrası gösterdiği lanetleme tavrı kısa süreli lanetlemelere örnek teşkil etmektedir. Bu olaylar Hz. Peygamber ve sahabilerinin derin üzüntü yaşadığı ve ciddi bir duygusal travma geçirdiği durumlar olup, doğal olarak Hz. Peygamber’in ruhsal ve manevi bir tepki göstermesine neden olmuştur. Bu tür lanetlemelerin süreleri genellikle kısadır ve belirli bir olayla sınırlıdır. Hz. Peygamber’in lanetleme süresi, olayların şiddeti ve toplumda yaratılan derin izlerin bir yansımasıdır. Bu

¹¹¹ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasığı*, 63.

sürenin otuz veya kırk günle sınırlı olması, aslında Hz. Peygamber'in adalet anlayışının ve merhametinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü bu tür tepkilerin daha uzun süreli hale gelmesi hem toplumda hem de bireyler arasında olumsuz duyguların yayılmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in lanetlemeyi belli bir süreyle sınırlı tutmasının hem kişisel hem de toplumsal anlamda sağlıklı bir dengeyi koruma amacını taşıdığı söylenebilir.

Uzun süreli lanetleme olayları, İslam tarihinin ilk dönemlerinde, özellikle siyasi ve dinî çatışmaların derinleştiği dönemde, yıllar boyunca süregelen ve bu süreçler, toplumsal barışı bozan derin düşmanlıklara yol açmıştır. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki lanetlemeler, bu tür uzun süreli lanetlemelerin önemli bir örneğidir. Makdisî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ali, Muaviye ve taraftarlarına ölünceye kadar lanet etmiştir.¹¹² Lanetleme süresini hesapladığımızda, Hz. Ali'nin lanetlemeye başlaması, Hakem Olayı'ndan hemen sonrasına denk gelmektedir. Hakem Olayı, 37/657 yılında gerçekleşmiştir. Eğer rivayetlere dayanarak Hz. Ali'nin lanetlemeyi ölümüne kadar sürdürdüğünü kabul edersek, Hz. Ali'nin 40/661 yılında vefat ettiğini göz önünde bulundurduğumuzda, lanetleme süresi yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu süre zarfında Hz. Ali'nin Muaviye ve taraftarlarına yönelik lanetlemeleri, siyasi ve dinî bir çatışmanın simgesel bir ifadesi olarak devam etmiştir.

Muaviye'nin Ali'ye yönelik lanetleme politikası, onun ölümünden sonra da devam etmiş ve sadece kişisel bir husumetin ötesine geçerek, Emevî halifeleri döneminde resmi bir gelenek haline almıştır. Bu lanetleme Muaviye'nin ölümünden sonra Emevî halifeleri tarafından da sürdürülmüştür. Hz. Hasan'ın halifelikten feragat etmesinin ardından (h. 41) başlayan süreçte, Emevî yönetimi bu laneti sistematik hale getirmiştir. Bu uygulama, Ömer b. Abdülaziz'in halifeliğine kadar, yani H. 98'e kadar kesintisiz bir biçimde sürdürülmüştür.¹¹³ Hz. Ali'yi lanetleme politikası hicri takvime göre 57 yıl sürmüştür. Bu süreç İslam tarihinin ilk döneminde en uzun süren lanetleme politikası olarak değerlendirilebilir. Bu uzun süren lanetleme, İslam toplumundaki mezhebi kutuplaşmaları körüklemiştir. Kısa vadede Emevî yönetiminin iktidarını pekiştirse de uzun vadede toplumsal huzura zarar vererek tarihteki önemli mezhebi ayrılıklar üzerinde etkili olmuştur.

İslam tarihinin ilk döneminde uzun süreli gerçekleşen lanetleme örneklerinden biri, yine Hz. Ali'ye yönelik olmuştur. Emevîler döneminde Medine'de iki kez valilik yapan Mervan b. Hakem, bu görevinde Hz. Ali'ye yapılan lanetlemeleri sürdürmüştür. İlk valiliği 42-49 (662-669) yılları arasında devam etmiştir. Beş yıllık bir aranın ardından tekrar bu göreve atanmış ve iki yıl daha valilik yapmıştır (674-676 veya 677). Toplamda yaklaşık dokuz yıl süren valilik görevi boyunca her Cuma minberlerinden Hz. Ali'ye hakaret etmiştir.¹¹⁴ Her Cuma, halkın önünde yapılan bu lanetlemeler, Mervan'ın yalnızca Ali'yi ve onun soyunu hedef almakla kalmadığını, aynı zamanda Emevî yönetiminin meşruiyetini pekiştirmek için bu düşmanlığı sistematik hale getirdiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, İslam tarihinin ilk dönemlerinde yaşanan lanetleme ve hakaretler, yalnızca dinî bir uygulama değil, aynı zamanda dönemin siyasi ve toplumsal yapısının bir

¹¹² Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih*, 1/327.

¹¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/42; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, 9/193.

¹¹⁴ Zehebi, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, 231; Suyûtî, *Tarihü'l-hulefa*, 215.

yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa süreli lanetlemeler, anlık duygusal tepkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, uzun süreli lanetlemeler ise siyasi çekişmelerin, mezhebi kutuplaşmaların ve toplumsal huzursuzlukların derinleşmesiyle sistematik hale gelmiştir. Hz. Peygamber'in örneğinde görülen kısa süreli lanetlemeler, adalet ve merhamet anlayışını yansıtırken; Emevîler döneminde Hz. Ali'ye yönelik yıllarca süren lanetlemeler, iktidar mücadelesinin ve toplumsal ayrılığı bir aracı olarak kullanılmıştır.

4. Lanetleme Araçları

4.1. Hutbeler

İslam tarihinin ilk dönemlerinde hutbeler sadece dinî öğretilerin ve toplumsal mesajların iletildiği bir platform olmanın ötesinde yönetimlerin ideolojik ve siyasi amaçlarına hizmet eden önemli bir araç haline gelmiştir. Cuma namazlarında imamlar tarafından okunan hutbeler, halkla doğrudan iletişim kurmanın yanı sıra toplumsal değerlerin pekiştirilmesi ve yönetimlerin meşruiyetlerinin güçlendirilmesi için kullanılan etkili bir iletişim aracına dönüşmüştür. Hutbelerdeki lanetleme örneklerini vermeden önce, Cuma hutbelerinin Hz. Peygamber döneminden Emevîler'in iktidarına kadar nasıl şekillendiğini ve değiştiğini incelemenin önemli olduğunu belirtmek isteriz.

Cuma namazından sonra hutbe okuma geleneği Hz. Peygamber'in Kuba'da Müslümanların ilk mescidini inşa etmek için gittiği seyahat sırasında gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber cuma günü Kuba'dan hareket edip Ranuna vadisine varmış ve orada misafir olmuştur. Bu sırada Cuma vakti girdiğinde vadideki namazgahta ilk hutbesini okumuş ve ilk Cuma namazını da kıldırmıştır.¹¹⁵ Cuma hutbesinin namazdan önce mi yoksa sonra mı okunacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre Hz. Peygamber sünneti olarak hutbenin Cuma namazdan önce okunması ve bu uygulama o zamandan günümüze kadar devam etmesi görüşündedir.¹¹⁶ Diğer bir görüş ise Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin döneminde Cuma hutbesinin namazdan sonra okunduğunu ancak Emevîler döneminde hutbenin namazdan önceye alındığını savunmaktadır. Emevîler döneminde hutbede helal olmayan konular¹¹⁷ ele alındığı için insanlar namazdan sonra hutbeyi dinlemek istememiş ve hutbe halkın dinlemesi için namazdan önce okunmaya başlanmıştır.¹¹⁸ Ancak bu rivayet üzerinde de bazı farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazı alimler rivâyetin Cuma hutbesiyle bazıları ise bayram namazlarıyla ilgili olduğunu belirtmektedir. Her halükârda Emevîlerin hutbeyi siyasi bir araç olarak kullanmaları ve Hz. Peygamber dönemindeki sünneti değiştirmeleri dönemin siyasi halini ve iktidar anlayışlarını yansıtan önemli bir durumdur.

Yine Cuma hutbesinde farklı dönemlerde farklı ayetlere daha fazla önem verilerek okunduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in Cuma hutbelerinden sonra Kâf süresini okuduğunu rivayet etmişlerdir. Hz. Ömer halifeliği döneminde içinde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmelelerinin hesabının sorulacağı uyarılarının da yer aldığı Tekfir sûresinin ilk on dört âyetini okumuştur. Hz. Osman halife olunca Nisâ sûresinin

¹¹⁵ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/494.

¹¹⁶ Burhânuddîn Ebû'l-Hasen el-Merginânî, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Miihtedi* (y.y.: el-Mektebetü'l-İslamiyye, ts.), 1/83; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletüh* (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1989), 2/282.

¹¹⁷ Burada "helal olmayan" ifadesinde kasten Hz. Ali'ye ve taraftarlarına yönelik hakaret ve küfür kelimeleridir.

¹¹⁸ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mesut* (b.y.: y.y., 1324), 2/37.

sonundaki Kelâle âyetini, Hz. Ali'nin ise Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuduğu rivâyet edilmiştir.¹¹⁹

Emevîler iktidara gelince hutbenin amacı değişmiştir. Emevîlerin ilk halifesi Muaviye Cuma hutbelerinden sonra Hz. Ali'ye yönelik lanet cümleleri okumuştur.¹²⁰ Cuma hutbeleri, ilk başta dinî bir öğreti ve toplumun moral ve manevi değerlerle yönlendirilmesi amacını taşırken zamanla siyasi iktidarın araçlarından birine dönüşmüştür. Bu değişim dinî ve siyasi otorite arasındaki ilişkinin özellikle Emevîler döneminde nasıl şekillendiğini ve hutbelerin sadece dinî bir araç olmanın ötesine geçtiğini göstermektedir. Bu ise Emevîlerin kendi politikalarını güçlendirmek için dinî uygulamaları nasıl kullandıklarını gösteren çarpıcı bir örnektir.

Emevî yönetimi, özellikle Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere yönelik yapılan lanetlemeleri hutbeler aracılığıyla geniş halk kitlelerine iletmiştir. Hutbelerdeki bu lanetleme uygulaması halkın zihninde Emevî iktidarının meşruiyetini pekiştirmeye ve aynı zamanda Ali sülalesinin iktidarda hakkı olamayacağına yönelik güçlü bir araç olmuştur. Söz gelimi bir rivâyete göre Muaviye, hutbede Hz. Ali'yi hedef alarak ona kötü laflar söylemiş ve Hz. Osman'ın ölümünden Hz. Ali'yi sorumlu tutmuştur.¹²¹ Muaviye'nin bu açıklamaları halk arasında Hz. Ali'nin imajını zedelemeyi ve onu olumsuz bir kimse olarak göstermeyi amaçlayan bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Muaviye'nin Hz. Ali'ye karşı başlattığı lanetleme uygulaması hutbeler aracılığıyla yapılmıştır. Sonradan ise bu talimatı bütün valilere vererek yaygın ve etkin bir faaliyet haline getirmiştir. Emevî valileri de aynı aracı kullanarak Hz. Ali'ye karşı yaptıkları lanetlemeleri minberlerden dile getirmişlerdir. Söz gelimi Medine valisi Mervan, her Cuma namazından sonra minberden Hz. Ali'yi hedef alan hakaretlerde bulunmuştur. Bu uygulama Mervan'ın yönetim yılları boyunca devam etmiştir.¹²² Bu örnek ise hutbelerin yalnızca dinî öğretileri vermek için değil aynı zamanda siyasi bir araç olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir. Minberler, halkın ibadet etmek ve dinî bilgiler almak amacıyla bir araya geldiği yerler olmaktan çıkıp, iktidarın meşruiyetini sağlamak ve rakiplerini karalamak için bir propaganda aracına dönüşmüştür. Bu şekilde dinî değerler ve ibadetler, siyasi çıkarlar doğrultusunda şekillendirilmiş ve halkın inançları üzerinde siyasi etki sağlanmaya çalışılmıştır.

Emevî döneminde Basra'nın valisi olan Büsr'ün, Muaviye'nin telkini olmaksızın kendi iradesiyle Hz. Ali'ye minberlerden lanet etmesi, yukarıdaki değerlendirmeleri pekiştiren önemli bir örnektir.¹²³ Bu misal aynı zamanda Emevî yönetiminin yerel valilerinin, özellikle de dinî otoritelerin etkisini kendi yönetimleri lehine kullanmalarına izin verdiği bir uygulamadır.

Ömer b. Abdülaziz, halifeliği sırasında Cuma hutbesi sonunda yapılan lanetleme uygulaması yerine, Kur'an'daki fenalık ve çirkin işlere karşı ilahi yasağa vurgu yapan bir âyetin okunmasını emretmiş ve bu uygulamayı yasaklamıştır.¹²⁴ Cuma hutbesinde

¹¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (b.y.: y.y., 1306), 2445.

¹²⁰ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücuhit-tevil* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 2/396.

¹²¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/129.

¹²² Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, 231; Suyûtî, *Tarihü'l-hulefa*, 215.

¹²³ Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 5/167; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 267.

¹²⁴ Atalan, "Abbasi Daveti Sürecinde er-Rızâ Min Âl-i Muhammed Söylemi", 1/201.

lanetleme gibi sert bir uygulamayı yasaklayarak dinî metinlere dayalı bir yaklaşımı tercih etmesi daha çok halkın doğru bilgiyle yönlendirilmesi gerektiğini savunduğunu göstermektedir. Bu uygulama ile Ömer b. Abdülaziz, dinî alanı siyasetten ayırmaya yönelik bir tutum benimsediğini vurgulamaktadır.

Emevî yönetimine karşı yapılan lanetlemeler ve eleştiriler de hutbeler aracılığıyla sıkça ifade edilmiştir. Söz gelimi, Emevîlerin iktidarına karşı isyan eden Abdullah b. Zübeyr, Mina ve Arafat günlerinde Mekke’de hutbe irad etmeye başlamıştır. Hutbede Emevî halifesi Abdülmelik’in yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunmuştur.¹²⁵ Bu örnek, o dönemdeki siyasi çekişmelerin hutbeler aracılığıyla halk arasında yayıldığını ve iktidar sahiplerinin kendi meşruiyetlerini pekiştirmek, karşıtlarını ise itibarsızlaştırmak amacıyla bu dinî uygulamayı nasıl istismar ettiklerini ortaya koymaktadır.

4.2. Mektuplar

Cuma hutbesindeki lanetleme uygulamasının yanı sıra mektupların da siyasette önemli bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Mektuplar, özellikle halifeler ve yöneticiler tarafından halkla ve idarecilerle iletişim kurmakla birlikte siyasi mesajların yayılması, yönetimin otoritesinin pekiştirilmesi ve rakiplerin ya da muhaliflerin hedef alınması amacıyla kullanılmıştır. Mektuplar, sadece yönetici ile halk arasındaki ilişkiyi değil, aynı zamanda farklı coğrafi bölgelerdeki valilerle, dinî otoritelerle ve askerî liderlerle iletişimi sağlamak için de önemli bir araç olmuştur.

Lanetleme olaylarının sadece hutbe gibi geleneksel araçlarla değil, aynı zamanda mektuplar aracılığıyla da gerçekleştirildiğini ve mektupların bu bağlamda kullanılan önemli bir araç olduğunu belirtmek gerekir. Söz gelimi, Hz. Osman’ın son günlerinde Muaviye’ye kendisine yardım etmesi amacıyla bir mektup yazmıştır. Mektubun içeriğinde ise, Medine halkının küfre düştükleri yönünde ifadeler bulunmaktadır.¹²⁶

Hz. Ali ile Muaviye arasındaki lanetleme uygulamaları mektup aracılığıyla da gerçekleştirilmiştir. Sıffin Savaşı sırasında Hz. Ali, Muaviye’ye bir mektup yazmış ve mektubunda kendi soyunun ve babalarının üstünlüğünü anlatarak, “Mekke fethi sırasında istemeyerek İslam’a girenleri” ifade eden **talîk** kelimesiyle Muaviye’yi aşağılamıştır.¹²⁷ Mektuplar, sadece iletişim aracı olmanın ötesinde siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılan güçlü bir silah haline gelmiştir. Mektuplar aynı zamanda bir siyasi çatışma ve ideolojik savaş alanı olmuştur.

Mektup, sadece iletişim sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda muhalifleri hedef alarak onları karalamak ve suçlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Söz gelimi Ziyâd, şehrin ileri gelenlerine mektup yazarak, Hucr b. Adî ve arkadaşlarının aleyhinde ifadeler hazırlamalarını istemektedir. Bu ifadeler, isyancıları halk arasında suçlu göstermek amacıyla kullanılmaktadır. İlk olarak Kûfe kadısı Ebû Bürde b. Ebû Musa, Ziyâd’ın talimatına uymuş ve mektubuna cevap yazmıştır. Ebû Bürde bu cevap mektubunda, Hucr b. Adî’nin Halife’ye karşı isyan çağrısı yapması, itaatsizlik ve ayrılık çıkarması gibi suçlamalarla, onu topluma ve Halife’ye karşı düşman bir figür olarak göstermiştir.¹²⁸ Ziyâd’ın bu mektup

¹²⁵ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 167.

¹²⁶ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasiği*, 63.

¹²⁷ Müzâhim, *Vak’atu Sıffin*, 471.

¹²⁸ Belâzürî, *Ensâbü’l-üşraf*, 3/272.

aracılığıyla yaptığı şey, isyancıların, özellikle de Hucr b. Adî'nin, Halife'ye karşı olan tutumlarını suçlayarak onları toplumsal ve siyasi olarak dışlamak ve meşruiyetlerini zayıflatmaktır. Mektup burada, yalnızca bir bilgilendirme aracı değil aynı zamanda bu suçlamaların geniş bir şekilde yayılmasına, tanıklıkların güçlendirilmesine ve muhaliflerin cezalandırılmasına hizmet eden bir araç olarak kullanılmaktadır.

Mektuplar, yalnızca bir talimat değil aynı zamanda Halife'nin yeni politikasının uygulanmasını sağlamak ve eski uygulamalara son vermek için bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Ömer b. Abdülaziz, Emevîler'in Hz. Ali'yi hedef alarak onu lanetleme geleneğini sona erdirmeyi amaçlamış ve bu değişimi gerçekleştirebilmek için yerel yöneticilere, yani valilere yazdığı mektuplarla bu uygulamaları yasaklamıştır.¹²⁹ Bu durumda mektup, Emevî yönetiminin, özellikle de Halife Ömer b. Abdülaziz'in, yanlış gördüğü mevcut uygulamalara karşı İslam toplumunda birliği ve huzuru sağlamak amacıyla kullandığı bir araç konumundadır. Mektuplar, valilere gönderilerek Hz. Ali'ye yönelik lanetleme uygulamalarını durdurmalarını ve bu tür bölücü söylemlerden vazgeçmelerini istemektedir. Ayrıca bu tür mektuplar, valilerin merkezi otoriteye karşı çıkmalarını engellemek ve yeni bir dönemin başlangıcını duyurmak için de önemli bir araç olmuştur. Ömer b. Abdülaziz'in dinî ve toplumsal yapıyı yeniden inşa etme çabaları bu tür mektuplarla desteklenmiş ve etkin bir şekilde yürütülmüştür.

Mektuplar, sadece lanetleme ve hakaret gibi olumsuz uygulamaları yaymak için değil aynı zamanda bu tür uygulamalara karşı durmak ve engellemeye çalışmak için de kullanılmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber'in eşlerinden biri olan Ümmü Seleme, Muaviye'ye yazdığı bir mektupta, Muaviye'nin Hz. Ali'yi lanetleme uygulamasını durdurmasını istemiştir. Mektubun içeriğinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in gönlündeki özel ve önemli yerine vurgu yapılarak, lanetleme gibi uygulamaların hoş olmayacağı ve İslam toplumu için zararlı olacağı ifade edilmiştir.¹³⁰ Bu olay, mektupların sadece siyasi bir araç olarak değil aynı zamanda dinî ve toplumsal barışı korumak için kullanılan bir araç olduğunu göstermektedir. Ümmü Seleme'nin yazdığı mektup, dinî değerlerin korunması ve toplumsal huzurun sağlanması için lanetleme gibi bölücü uygulamalardan kaçınılması gerektiğine dair bir mesaj taşımaktadır. Bu tür mektuplar siyasi çekişmelerin ötesinde, daha yapıcı bir dil kullanılarak toplumun birliğini ve huzurunu koruma amacını taşır.

Sonuç olarak mektupların lanetleme uygulamalarındaki rollerinin hayli çeşitli olduğu söylenebilir. Bazı durumlarda mektuplar doğrudan lanetleme uygulamalarını hayata geçirmek için bir araç olarak kullanılırken, diğer durumlarda ise bu tür uygulamaların engellenmesi amacıyla bir araç olarak işlev görmüştür. Örneğin, bazı yönetici ve liderler muhaliflerini hedef alarak onları toplumsal ve dinî açıdan dışlamak için mektupları kullanmışken, bazıları da bu tür uygulamalara karşı durarak dinî ve toplumsal birliği sağlamak için mektuplar yazmıştır. Bununla birlikte lanetleme olayları yazılı hale mektupların yardımıyla gelmiştir ve dönemin siyasi, dinî ve toplumsal yapısını anlamamızda önemli bir kaynak olmuştur.

¹²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 674.

¹³⁰ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu nehcî'l-belaga*, 1/356-358; Ebû Ali Şemseddin Fehar b. Ali el-Müsevî, *el-Hüccete ale'z-zehib ila tekfiri Ebû Talib* (Beyrut: Dârü'z-Zehra, 1987), 380.

4.3. Kıssalar

“Kıssa” kelimesi, hikâye, rivâyet, haber ve iz gibi anlamlar taşımaktadır. Erken dönemde ise daha çok “dinî nasihat” anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹³¹ Başlangıç aşamasında, kasas, dinî konular etrafında şekillenmiş ve Kur’ân tefsirleri, Hz. Peygamber’in hadisleri, geçmiş peygamberlere ait hikâyeler ile ahlaki öğütlerden müteşekkil bir içerik kazanmıştır. Ancak İslam tarihinde kasas faaliyetlerinin ilk olarak kim tarafından ve ne zaman başlatıldığına dair çeşitli rivayetler mevcuttur. Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde kasas anlatımının yapılmadığı belirtilirken, diğer bir görüşte ise Hz. Ömer’in hilafeti döneminde Temîm ed-Dârî’nin kasas anlatımı için ondan izin aldığı kaydedilmektedir. Başka bir rivâyete göre ise Hz. Osman’ın şehit edilmesinin ardından kasas faaliyetlerinin başladığı ifade edilmektedir.¹³² Diğer yandan Kasîm es-Sâmerrâî, kasas’ın kökenlerini açık bir şekilde ilk fitne ve ilk siyasî savaşlarla ilişkilendirmekte ve Emevî halifesi Muâviye’nin, bu olayların ardından kasas faaliyetlerini meydana getirdiğini ifade etmektedir.¹³³

Kasas’ın ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, İslam’ın yayılmaya başladığı dönemde İslam toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İlk aşamada kasas, özellikle Kur’ân öğretimi ve halkın dinî bilgiyi daha iyi anlaması amacıyla Kur’ân yorumları üzerinde yoğunlaşmıştır.¹³⁴ Ancak sonraki dönemlerde kasas da diğer sosyal ve siyasal değişimlerden etkilenmiş ve özellikle siyasi değişimlerin izlerini taşımaya başlamıştır. Örneğin Emevî halifesi Muâviye, Hz. Ali’ye yönelik yapılan lanetlemelere karşılık olarak, sabah ve akşam namazlarının ardından mescid ve karargâhlarda kıssa anlatılmasını teşvik etmiş, aynı zamanda bu kıssaların, kendisine ve Şamlılara dua edilmesi amacıyla yapılmasını sağlamıştır. Böylece “kasasul-hassa” adı verilen resmi ve siyasi kıssacılık dönemi başlamış ve kıssacılardan sabah namazından sonra halifeye, taraftarlarına ve ordusuna dua ederken, yönetim muhaliflerine ve müşriklere beddua etmeleri istenmiştir.¹³⁵ Bunun yanı sıra kunut veya dua uygulamasının kasasın bir parçası haline gelmesi, özellikle Muâviye’nin halefleri döneminde de devam etmiştir. Örneğin halife Abdülmelik, iktidarını tehdit eden çeşitli dış ve iç tehlikelerden korunma amacıyla, kıssacılara düşmanları aleyhine dua etmelerini emretmiştir.¹³⁶

Bu bağlamda kasasın başlangıçta dinî öğretim ve halkı bilinçlendirme amacına hizmet etmişken, sonraki dönemde siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Muâviye’nin kıssacılığı, halkın zihinsel dünyasında dinî öğretilerin yanı sıra siyasi bir güç inşasının aracı olarak işlev görmüş ve kasas, bir yandan dinî bir eğitim aracı olarak varlığını sürdürürken, diğer yandan iktidarın meşruiyetini pekiştirmek amacıyla da

¹³¹ Hasan Cirit, “Kussâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 463.

¹³² İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîneti'l-münevvere*, 1/10; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Kussas ve'l-müzekkirin* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1986), 178-79.

¹³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Kussas ve'l-müzekkirin*, 15-16.

¹³⁴ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani el-Leysi el-Cahiz, *el-Beyân ve't-tebyin* (Kahire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1949), 1/368-369.

¹³⁵ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevaiz ve'l-itibar fi zikri'l-hitat ve'l-asar* (London: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasî'l-İslâmî (al-Furqan Islamic Heritage Foundation), 2013), 2/253.

¹³⁶ Makrîzî, *el-Mevaiz ve'l-itibar fi zikri'l-hitat ve'l-asar*, 2/254.

kullanılmıştır. Bu durum dinî ve siyasi içeriğin iç içe geçtiği bir dönemi işaret etmektedir ve kasasın sadece bir eğitim aracı olmanın ötesinde, iktidar sahiplerinin toplum üzerindeki etki gücünü artıran bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Emevî döneminde başlayan Hz. Ali'ye karşı lanet etme uygulamalarının etkisi Emevî döneminden sonra da devam etmiştir. Örneğin vaiz ve mutasavvıf İbn Sem'un (öl. 387/997) tarafından gerçekleştirilen Bağdat Camii'sinde Hz. Ali'nin imajını zedeleyen hakaret içeren bir kasas örneği kaydedilmektedir.¹³⁷ Bu durum Emevîlerin iktidarlarını pekiştirme çabasıyla başladığı düşünülen lanet etme uygulamasının, sonraki dönemlerde de siyasi amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. İbn Sem'un'un yaptığı gibi kasas aracılığıyla tarihsel figürlere yönelik olumsuz algılar yaratmak hem dinî hem de siyasi anlamda güç mücadelelerinin bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda kasasın iktidarın el değiştirdiği her dönemde farklı şekillerde kullanılmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

Hutbe, mektup ve kasasın lanetleme amacıyla kullanılmasının yanı sıra buyruğun da bu amaçla kullanıldığına dair bir rivayet vardır. Abbâsî halifesi Me'mun, halk arasında hâlâ iyi özelliklerle anılan ve dikkate değer bir imaja sahip olan Muâviye'nin bu olumlu algısının ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla Me'mun, vaizlere camilerdeki derslerinde Muâviye'ye lanet edilmesi yönünde bir buyruk yayımlamaları talimatını vermiştir. Ancak bu uygulama İslam toplumunda öfke ve şaşkınlıkla karşılanmış ve tepkiler üzerine buyruk geri çekilmiştir.¹³⁸ Bu tür buyrukların yayımlanması sadece iktidarın belirli bir siyasi figür üzerine odaklanmakla kalmayıp aynı zamanda halkın dinî duygularını da manipüle etme amacı taşıdığı söylenebilir. Çünkü İslam toplumundaki dinî liderler ve vaizler, camilerdeki derslerinde verilen mesajlarla büyük bir etki gücüne sahipti. Buyruk aracılığıyla vaizlere bir emir verilmesi resmi dinî otoritenin siyasi amaçlarla nasıl kullanıldığını ve toplumu yönlendirmeye yönelik stratejik bir adım olarak devreye sokulduğunu göstermektedir.

5. Lanetlemeyi Engellemeye Yönelik Faaliyetler

Hem İslam'dan önce hem de İslam sonrası dönemde lanetleme olayları var olmaya devam etmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda özellikle kabileler arası düşmanlıklar ve intikam duyguları lanetleme eyleminin yaygın bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Buna karşın toplumsal barış ve bireysel huzuru sağlama amacı güdenler lanetleme gibi olguları engellemeye yönelik ciddi çabalar ortaya koymuştur. Hz. Peygamber ve İslam âlimleri, lanetlemenin insanları kin ve öfkeye sürükleyebileceği, bunun da toplumsal ilişkilerdeki sağlıklı iletişimi zedeleyebileceği hususunda uyarılarda bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in sahabe arasında gerçekleşen lanetleme olaylarını engellemeye yönelik örnekleri bulunmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in, Ebû Uhayha'nın kabrinde ona lanet ederken Ebû Uhayha'nın iki oğlu da Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhafe'ye lanet etmişti. Bu karşılıklı lanetleşme İslam toplumunda bireyler arasında öfke ve kin duygularının beslenmesine yol açacak şekilde olumsuz bir etki yaratabilir aynı zamanda ölümün ardından yapılan bu tür eylemler geride kalanların ruhsal sağlığını ve toplumsal barışı da tehdit edebilirdi. Bu durumu duyan **Hz. Peygamber** ölümlerin arkasından lanet etmenin hayatta

¹³⁷ Ebû'l-Fazl b. Tayfur Ahmed b. Tayfur el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad* (Kahire: Mektebetu Neşri's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1949), 1/276.

¹³⁸ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab ve me'âdinü'l-cevher*, 7/90-93.

olanlara eziyet vermek anlamına geleceğini belirterek böyle bir davranışın engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in "Ölülere sövmek hayattakilere eziyet verir, sövdüğünüzde umumileştirin (yani isim vermeyin)."¹³⁹ şeklindeki hadisi bu tür olguların sadece ölüleri değil yaşayanları da olumsuz şekilde etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in sahabe arasında meydana gelen lanetleme olaylarına karşı gösterdiği engelleyici tutum toplumun ruhsal sağlığını ve sosyal huzurunu korumaya yönelik bir anlayışı yansıtmaktadır.

Başka bir rivayette ise Halid b. Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında bir kavga çıkmış ve Halid, Abdurrahman'a hakaret etmiştir. Bunun üzerine **H. Peygamber**, "Ashabımdan kimseye sövmeyin" demiştir.¹⁴⁰ Hz. Peygamber'in bu hadisi, müminler arasında sövmeye ve hakaretin kesinlikle hoş görülmediğini ve özellikle ashabına yönelik bu tür davranışların toplumsal birlik ve beraberliği zedeleyebileceğini vurgulamaktadır.

Bir gün Hz. Ali, hutbe okurken, bir adam kalkıp Hz. Âişe'ye hakaret etmeye başladığında **Ammâr b. Yâsir** hemen ayağa kalkarak, "Sus, utanmaz! Resûlullah'ın sevgilisine ve eşine mi dil uzatıyorsun?" diyerek, hakaret eden kişiye tepki göstermiştir.¹⁴¹ Bu örnek İslam'ın özellikle de Hz. Peygamber'in eşlerine ve ailesine olan saygıyı ne denli önemseydiğini ve bu tür olumsuz davranışlara karşı nasıl güçlü bir duruş sergilendiğini göstermektedir. Hz. Âişe, İslam tarihinde önemli bir hanımdır ve hem Hz. Peygamber'in eşlerinden biri hem de İslam'ın ilk yıllarında önemli bir mümin, âlim ve lider olarak kabul edilmiştir. Ammâr b. Yâsir'in bu olaya verdiği tepki hem Hz. Âişe'ye olan saygıyı hem de İslam'ın aile içindeki saygıyı ve hürmeti nasıl pekiştirdiğini göstermektedir.

Müslümanlar arasında ilk fitneyi doğuran olayın Hz. Osman'ın vefat edilmesi olduğu kabul edilmektedir. Bu olayla ilgili olarak Ammâr b. Yâsir, Osman'ı kâfir olarak öldürdüklerini ifade etmiştir. Bunu duyan **H. Ali**, "Ey Ammâr, Osman'ın inandığı Rabbi inkâr eder misin?" diyerek Ammâr'ı eleştirmiştir. Bu eleştirinin ardından tartışma son bulmuştur.¹⁴² Hz. Ali'nin, "Ey Ammâr, Osman'ın inandığı Rabbi inkâr eder misin?" şeklindeki eleştirisi hem Hz. Osman'ın İslam'a olan inancını savunmaya yönelik bir çıkış hem de dinî değerler ve ahlaki sorumluluklar bağlamında bir uyarı olarak değerlendirilebilir. Hz. Ali'nin bu sözleri bir Müslüman'ın diğerine karşı kâfirlik isnadında bulunmasının ne kadar ciddi bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. İslam'da bir kişinin imanını sorgulamak özellikle de diğer Müslümanlara yönelik "kâfir" gibi ağır bir niteleme yapmak hem dinî hem de toplumsal düzeyde büyük bir sorumluluk gerektirir. Hz. Ali'nin yaklaşımı bu tür iddiaların kolayca ortaya atılamayacağı ve her durumda dikkatli bir değerlendirme yapılması gerektiğini göstermektedir.

H. Ali ile Muaviye arasında gerçekleşen savaşın ardından, birisi **H. Ali**'ye şu soruyu yöneltmiştir: "Ey Mü'minlerin Emiri, biz hak üzere, onlar ise bâtil üzere değil mi?" Hz. Ali, "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki, öyle" diye cevap vermiştir. Ardından, "O halde neden onlara sövmemize ve lanet etmemize engel oluyorsun?" şeklindeki soruya, Hz. Ali şu şekilde cevap vermiştir: "Sizin söven ve lanet eden kimseler olmanızı istemem. İsterim ki şöyle

¹³⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/178.

¹⁴⁰ Müslim, "Fedâil", 221.

¹⁴¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/486.

¹⁴² Bâkılânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*, 530-31; Adnan Demircan, "Üçüncü Halife Osman'a Yöneltilen Bazı Eleştirilere Bâkılânî'nin Cevapları", *İSTEM*, sy 8 (01 Aralık 2006): 11.

deyiniz: “Allah’ım, bizim ve onların akan kanını durdur, aramızı düzelt, onları dalâletten hidâyete ulaştır ki hakkı cehaletten ayırabilsinler; sapkınlıkta ısrar eden ise ondan dönsün.”¹⁴³ Bu yaklaşım, Hz. Ali’nin toplumsal barışa ve dinî değerlere olan derin saygısını ve müslümanların birbirlerine karşı hoşgörü ile yaklaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Hz. Ali, rakiplerinin de hidayet bulmasını dileyerek, düşmanlık yerine dua ve iyiliği teşvik etmiştir.

İslam tarihinin ilk döneminde en çok bilinen ve kaynaklarımıza en fazla yansıyan lanetleme olay Hz. Ali’nin lanetlenmesidir. Hz. Ali’ye olan lanetlere karşı çıkıp bu olayı engellemeye çalışanlar da olmuştur. Örneğin Muaviye’nin valiler yoluyla hutbelerde Hz. Ali’ye ve taraftarlarına yönelik lanetleme uygulamalarına Hz. Peygamber’in eşi **Ümmü Seleme** tepki göstermiş ve onun Hz. Ali’ye lanet okuyarak Allah’a ve Hz. Peygamber’e lanet ettiğini içeren bir mektup göndermiştir.¹⁴⁴ Hz. Ali sadece Peygamber Efendimizin (s.a.s.) amcasını oğlu ve damadı değil, aynı zamanda İslam’ın en önemli figürlerinden biri olarak kabul edilen bir şahsiyettir. Bu bağlamda Hz. Ali’ye yapılan hakaretler, onun şahsiyeti ve konumu üzerinden sadece kişisel bir saldırı değil, aynı zamanda İslam’ın temel değerlerine de bir saldırı anlamı taşımaktadır. Bu tür bir engelleme stratejisi Hz. Ali’nin sadece bir lider veya halife değil İslam’ın öz değerlerinin savunucusu ve simgesi olarak da önemli bir figür olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Ali’ye yönelik yapılan lanetlemelere karşı tepki gösteren önemli şahsiyetlerden biri de **Zeyd b. Erkam**’dır. Rivayetlere göre Emevî valilerinden birisi Hz. Ali’ye hakaret ettiği sırada Zeyd b. Erkam ayağa kalkarak Hz. Peygamber’in ölüler hakkında lanet etmeyi yasaklayan hadisini hatırlatmış ve Hz. Ali’nin ölümünden sonra ona hakaret edilmesinin yanlış olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵ Böylece Zeyd b. Erkam, hadisi hatırlatarak Emevî valisinin Hz. Ali’ye yönelik hakaretinin İslam’a ve Hz. Peygamber’in ahlaki değerlerine aykırı olduğunu vurgulamıştır.

Muaviye döneminde başlayan ve Hz. Ali’ye yönelik lanetleme uygulaması, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz tarafından hicrî 99 yılında engellenmiştir.¹⁴⁶ Bu tarih söz konusu lanetleme uygulamasının sona erdirildiği önemli bir dönüm noktasıdır. Rivayetlere göre Ömer b. Abdülaziz, bu uygulamayı sonlandırmak amacıyla her bölgedeki valilere mektuplar yazarak talimat vermiştir.¹⁴⁷ Bu, yıllarca süren ve toplumsal olarak derin izler bırakan lanetleme geleneğine son veren en önemli şahıs ve olay olarak kayda geçmiştir.

Diğer bir rivayette ise Adî b. Ertât bir konuşmasında Hz. Ali’ye sövmüş ve lanet okumuştur. Bunun üzerine Hasan el-Basrî bu durumu Ömer b. Abdülazîz’e mektup yazarak bildirmiştir. Ömer de Adî’ye şöyle bir mektup yazmıştır: “Bana gelen habere göre Ali’ye sövmüş ve ona lanet okumuşsun. Eğer buna cesaret edip yapmışsan sen ne kadar kötü bir adamsın! Allah seni kahretsin ve seni kederlendirsün. Yemin ediyorum ki eğer bunu bir daha tekrarlarsan seni bitirecek bir ceza ile cezalandırır ve kötü bir biçimde azlederim.” Bu uyarı üzerine Adî b. Ertât, hemen yaptığı hatadan vazgeçmiş ve bir daha böyle bir davranışta

¹⁴³ Dîneverî, *Ahbârü’t-tvâl*, 165.

¹⁴⁴ İbn Ebû’l-Hadid, *Şerhu nehci’l-belaga*, 1/356-358; Mûsevî, *el-Hüccete ale’z-zehib ila tekfiri Ebû Talib*, 380.

¹⁴⁵ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1/788.

¹⁴⁶ Mes’ûdî, *Mürûcû’z-zehab ve me’âdinü’l-cevher*, 3/193-194.

¹⁴⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-tarih*, 674.

bulunmamaya karar vermiştir.¹⁴⁸ Bu tür bir örnek, engelleme girişimlerinin bazen sert bir dil ve tehdit içerebildiğini göstermektedir. Ömer b. Abdülazîz, bu tür davranışların kabul edilemez olduğunu ve toplumda adaletin, saygının ve huzurun korunması için sert bir şekilde müdahale edilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu olay İslam'da bireylerin ve toplumun değerlerine saygıyı koruma amacıyla yapılan engellemelerin ne kadar önemli olduğunu ve gerektiğinde sert bir tutum sergilenmesinin de bu amaca hizmet ettiğini ortaya koymaktadır.

İslam Tarihinde birisine lanet etmeyi eleştirerek, başka birine lanet etmeye çağıran bir engelleme usulüne daha rastlanmaktadır. Bir rivâyete göre Abdullah b. Zübeyr, bir kimsenin Hakem b. Ebü'l-Âs'a küfrettiğini duyar. Bunun üzerine, o adama Hakem'e küfretmemesini, çünkü Hakem'in emanete sadık bir kişi olduğunu, ancak Mervân'a ve Mervân'ın oğlu Abdülmelik'e küfretmesini söyler.¹⁴⁹ Bu yaklaşımın özelliği, birini savunurken başka birine yönelik hakaret ve lanet edilmesine açık bir çağrı yapılmasıdır. İslam'ın temel öğretilerine göre lanet etmek özellikle kişisel ya da siyasi nedenlerle toplumsal huzuru zedeleyebilir ve bireyler arasında kin ve düşmanlık oluşturabilir.

Sonuç olarak lanetleme olaylarını engellemeye yönelik çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Bazı kişiler bu durumu yumuşak bir dille ele alırken bazıları ise daha sert bir yaklaşım benimseyerek tehdit ve ceza ile müdahalede bulunmuşlardır. Diğer yandan bazıları karşı lanetlemeyi bir engelleme aracı olarak kullanmışlardır. Her ne şekilde olursa olsun lanetleme olaylarının durdurulması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilmiş ve bu konuda duyarlı olan bireyler toplumsal barış ve hoşgörünün korunması için çaba sarf etmiştir.

6. Lanetlenmenin Sonucu Olarak Sürgün Cezası

Lanetleme yalnızca sert bir dil üslubuyla ifade edilen bir tavırdan ibaret olmayıp aynı zamanda toplumsal dışlama ve bireyi toplumdan soyutlama anlamına gelmektedir. Bu eylem bazen sadece bir sözlü kınama ile sınırlı kalırken bazı örneklerde çok daha derin ve kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Özellikle tarihsel bağlamda lanetleme, hedef alınan kişinin yalnızca manevi bir şekilde kınanması değil aynı zamanda toplumsal olarak dışlanması, itibarsızlaştırılması ve sürgün edilmesi gibi daha somut cezalara da dönüşmüştür. Örneğin Emevî döneminde Hz. Ali'ye ve onun soyuna yönelik lanetleme uygulamaları sadece dinî bir ifade olarak kalmamış aynı zamanda siyasi ve toplumsal anlamda dışlama aracı haline gelmiştir.

Bazı durumlarda lanetlenen şahsın sadece kötü bir üne sahip olması sağlanmakla kalmamış bu kişiler toplumsal yapının dışında bırakılarak, sürgün ve benzeri cezalarla toplumdan uzaklaştırılmışlardır. Örneğin Hz. Peygamber, Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye ve onun çocuklarına lanet etmiş ve onları Medine'den sürgün etmiştir.¹⁵⁰ Bu uygulamanın arkasında Hakem'in Hz. Peygamber ile alay etmesi ve toplum içinde gizli olan bilgileri yayarak toplumsal düzeni bozma gibi olumsuz davranışları bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu tavrı sadece bireysel bir kınama değil aynı zamanda toplumsal bir dışlama ve cezalandırma eylemi olarak değerlendirilebilir. Hakem'in davranışları, dinî otoritenin ve toplumsal düzenin ihlali olarak görülmüş ve bu bağlamda sürgün, bir tür toplumsal

¹⁴⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/562.

¹⁴⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/258.

¹⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/187.

cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in, dinî ve toplumsal değerlerin korunması adına böyle bir karar alması o dönemdeki sosyal yapının istikrarını sağlamak adına bir gereklilik olarak kabul edilebilir.

Diğer bir örnek Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka gazvesinde anlaşmayı bozan Yahudiler hakkında hüküm verirken onları lanetleyip sürgüne göndermesidir.¹⁵¹ Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka gazvesi sırasında anlaşmayı bozan Yahudi kabilesi hakkında verdiği hüküm önemli bir toplumsal ve siyasi karardır. Benî Kaynuka, Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerinden biriydi ve Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşmayı ihlal ettikleri için toplumsal bir güvenlik tehdidi oluşturmuşlardır.¹⁵² Hz. Peygamber'in bu kabileyi lanetleyip sürgün etmesi, dinî ve toplumsal düzeni koruma amacına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in, toplumsal barış ve güvenliğin sağlanması adına böyle bir cezai önlem aldığını söylemek mümkündür. İslam toplumu başlangıcında Medine'de çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahipti. Bu çeşitliliğin bir arada barış içinde yaşaması yapılan anlaşmaların ve karşılıklı güvenin korunmasına bağlıydı. Benî Kaynuka'nın anlaşmayı ihlali bu güveni sarsmış ve toplumsal yapıyı tehdit etmişti.

Sonuç olarak lanetlemenin ardından uygulanan sürgün cezası toplumsal düzenin korunması ve ihlallerin cezalandırılması amacıyla başvurulmuş sert bir yöntemdir. Bu uygulama, sadece bireyleri değil toplumu da dışlama ve düzenin sağlanması açısından bir araç olarak kullanılmıştır.

¹⁵¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/365-366.

¹⁵² Casim Avcı, "Kaynukâ' (Benî Kaynukâ)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 88.